

Dariusz Górecki

Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce

Pojęcie mniejszości narodowej nie jest zdefiniowane w prawie międzynarodowym. W aktach tego prawa używane są także pojęcia mniejszości etnicznej, językowej i religijnej. Używa się także pojęć pochodzenia narodowego lub rasowego. Natomiast w prawie polskim pojęcie mniejszości narodowej zostało zdefiniowane w ustawie z 6 stycznia 2005 r. *O mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*¹. Według art. 2 ust. 1 tej ustawy mniejszością narodową jest grupa obywateli polskich spełniająca łącznie sześć następujących warunków: 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; 4) ma świadomość swojej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 100 lat; 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Pod koniec XX w. w wielu państwach, zwłaszcza europejskich, można było zaobserwować wyraźny wzrost zainteresowania polityków problematyką mniejszości narodowych, po części spowodowany wydarzeniami w ówczesnej Jugosławii. Zagadnienia dotyczące ochrony praw mniejszości narodowych regulowane są zarówno w normach prawa międzynarodowego, systemie Rady Europy i prawa Unii Europejskiej oraz prawa wewnętrznego poszczególnych państw. Aktem o niezmiernie istotnym znaczeniu dla omawianego zagadnienia jest Karta Narodów Zjednoczonych. Karta stała się punktem wyjściowym dla dalszych regulacji, czego przykładem są Pakt praw obywatelskich i politycznych oraz Deklaracja praw osób należących

¹ „Dziennik. Ustaw” 2005, nr 17, poz. 141.

do narodowych lub etnicznych, Religijnych i Językowych Mniejszości uchwalona 10 grudnia 1992 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Niezależnie od norm powszechnego prawa międzynarodowego potrzeba ochrony praw mniejszości narodowych na naszym kontynencie doprowadziła do ukształtowania się europejskiego systemu ochrony praw człowieka, na który składają się systemy prawne Rady Europy i Unii Europejskiej. Znalazło to wyraz m.in. w takich aktach, jak Europejska konwencja praw człowieka, Europejska konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych oraz w działalności Komitetu Ministrów Rady Europy i Zgromadzenia Plenarnego Rady Europy. Ochrona praw mniejszości narodowych znajduje swe odzwierciedlenie także w systemie prawnym Unii Europejskiej (np. traktat lizboński), zwłaszcza w dość licznych rezolucjach Parlamentu Europejskiego czy dyrektywie 2000/43/WE, wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne.

Problematyka ochrony praw mniejszości narodowych w prawie międzynarodowym, systemie Rady Europy i prawie Unii Europejskiej doczekała się bogatej literatury i nie będzie przedmiotem moich rozważań². Natomiast kluczowe znaczenie dla omówienia problemu wskazanego w tytule ma dwustronna umowa: Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie 26 kwietnia 1994 r.³ Oprócz Traktatu oba państwa zawarły jeszcze szereg innych aktów dwustronnych m.in. umowę rządową z 17 grudnia 1998 r. o współpracy w dziedzinach kultury, oświaty i nauki⁴.

² Np. S. Pawlak, *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*, Warszawa 2001; G. Janusz, P. Bajda, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Warszawa 2000; G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011; J. Sozański, *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, Warszawa 2002; R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005; B. Banaszak i inni, *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2003; B. Mikołajczyk, *Mniejszości w prawie międzynarodowym*, Katowice 1996; P. Daranowski, *Prawa mniejszości w powszechnym prawie międzynarodowym*, [w:] D. Górecki (red.), *Sytuacja ludności polskiej na Wschodzie w świetle obowiązującego prawa i praktyki*, Toruń 2009, s. 29–68; K. Witkowska-Chrzczonek, *Sytuacja mniejszości narodowych w systemie Rady Europy i prawie Unii Europejskiej*, [w:] *ibidem*, s. 71–100; J. Szymt, *Konstytucyjna ochrona mniejszości narodowych w świetle zobowiązań międzynarodowych Polski*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 1998, t. III, s. 63–78.

³ Dz.U. 1995, nr 15, poz. 71.

⁴ „Monitor Polski” 2002, nr 31, poz. 491.

Występowanie diaspor narodowych spowodowane jest przesunięciami granic państwowych oraz zjawiskiem emigracji zarówno politycznej, jak i ekonomicznej. Na przestrzeni wielu wieków można było zaobserwować na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego proces wzrastania liczebności ludności polskiej. Początek temu zjawisku dała przymusowa kolonizacja tych obszarów przez Polaków jeszcze za czasów Litwy pogańskiej. Składały się na nią tysiące jeńców wojennych uprowadzonych z ziem polskich przy okazji najazdów wojsk litewskich. Natomiast po przyjęciu chrztu przez Litwę osiedlali się tam z Polski księża i zakonnicy oraz rzemieślnicy i kupcy. Również – głównie poprzez związki rodzinne – przedstawiciele stanu szlacheckiego. Równolegle następował proces polszczenia litewskich książąt i bojarów, mających w XIV w. w znacznym stopniu kulturę już nie litewską, lecz ruską. W następstwie tych procesów w czasie utraty niepodległości przez Rzeczpospolitą na obszarach Wielkiego Księstwa szlachta, duchowieństwo i mieszczaństwo były polskimi zarówno z poczucia narodowego jak i kultury. Ten stan przetrwał do drugiej połowy XIX w., jeśli nie do końca tego stulecia. Ludność polska na tych obszarach ma więc charakter autochtoniczny.

W okresie międzywojennym wśród mieszkańców państwa litewskiego Polacy stanowili około 10%. Wprawdzie według spisu ludności z 17 września 1923 r. (sfalszowanego) Polacy stanowili zaledwie 3,18%, to jednak wyniki wyborów tego nie potwierdzały. Na przykład w wyborach do Sejmu z 13 października 1923 r. na polską listę głosowało 7,10% wyborców, natomiast w wyborach do Rady Miejskiej w Kownie na listy polskie w czerwcu 1918 r. – 30,37%, a w czerwcu 1921 r. – 28,80% ważnie oddanych głosów, podczas gdy oficjalnie Polacy stanowili zaledwie 4,5% jego mieszkańców⁵. W tym okresie Polacy byli najliczniejszą grupą narodowościową na Wileńszczyźnie, natomiast Litwini tworzyli stosunkowo niezbyt liczną mniejszość – w 1919 r. w Wilnie to zaledwie 2,3% mieszkańców⁶.

Dziś struktura narodowościowa Wileńszczyzny przedstawia się całkiem inaczej. Zdecydowały o tym straty wojenne (początkowo okupacja sowiecka, a później niemiecka) oraz zmiana przynależności państwowej i przeprowadzona w jej następstwie repatriacja – początkowo na podstawie układu z 22 września 1944 r. między Polskim Komitetem

⁵ W. Wielhorski, *Byt ludności polskiej w państwie litewskim. W świetle dochodzeń jej praw przed Ligą Narodów*, Wilno 1925, s. XX, 5 i 6.

⁶ Szerzej o składzie narodowościowym ziemi wileńskiej: D. Górecki, *Kształtowanie się państwowości polskiej na Wileńszczyźnie po pierwszej wojnie światowej*, „Teki Historyczne. Cahiers d'Histoire – Historical Papers” 1999, t. XXII, Londyn, s. 193–223.

Wyzwolenia Narodowego a rządem Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej dotyczącego ewakuacji obywateli polskich z terytorium Litewskiej SSR i ludności litewskiej z terytorium Polski, a następnie na podstawie umowy z 25 marca 1957 r. między rządem PRL a rządem ZSRR w sprawie terminu i trybu dalszej repatriacji z ZSRR osób narodowości polskiej⁷. Zgodnie z art. 11 tej umowy repatriacja została zakończona 31 grudnia 1958 r. W obu falach repatriacji z Litwy do Polski wyjechało 220 tys. osób. Pewien wpływ na spadek ludności polskiej na Litwie miały też wyjazdy Polaków w inne rejony ZSRR. Powojenne migracje ludności wpłynęły nie tylko na zmianę liczebności Polaków na Litwie, lecz także na ich strukturę społeczną. Wyjechali bowiem głównie ziemianie, inteligencja i mieszkańcy miast, natomiast pozostała ludność wiejska.

Przeprowadzony w 2001 r. powszechny spis ludności wskazuje na dość zróżnicowaną strukturę narodowościową Litwy. Zamieszkują ją przedstawiciele aż 115 grup etnicznych. Najliczniej reprezentowani są Litwini (83,5%) oraz Polacy (6,74%), Rosjanie (6,3%) i Białorusini (1,2%). Pozostałe mniejszości (2,3%) to przede wszystkim Ukraińcy, Żydzi, Łotysze, Niemcy, Tatarzy i Karaimi⁸.

Polacy są najliczniejszą mniejszością na Litwie. Według danych oficjalnych jest ich 235 tys., w rzeczywistości zaś odsetek ludności mającej polskie korzenie jest znacznie wyższy. Najwięcej Polaków zamieszkuje tereny wchodzące przed wojną w skład państwa polskiego. W rejonie solecznickim stanowią oni 79% ogólnej liczby mieszkańców rejonu (31,2 tys.), w rejonie wileńskim 59% (54,3 tys.), święciańskim 27% (9 tys.), trockim 24% (12,4 tys.), szyrwinckim 11,1% (2 tys.). Najwięcej Polaków (102 tys.) mieszka w Wilnie, co stanowi 18,7% mieszkańców⁹. Poza Wileńszczyzną większe skupiska naszych rodaków występują w rejonach: ignalińskim, jezierskim i orańskim. Język polski można też usłyszeć na ulicach Kiejdan.

Na Litwie działa kilkadziesiąt (ponad 40) polskich organizacji, stowarzyszeń i klubów. Najliczniejsza organizacja – Związek Polaków na Litwie – skupia ponad 14 tys. członków. Ponadto istnieją: Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna” (ok. 1,5 tys. nauczycieli), Związek Harcerstwa Polskiego na Litwie, Polskie Stowarzyszenie Medyczne na Litwie, Stowarzyszenie Polskich

⁷ Dz.U. 1957, nr 47, poz. 222.

⁸ B. Piasecka (red.), *Litwa. Zarys wiedzy o kraju*, Wydane przy wsparciu Ministerstwa Gospodarki i Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Litewskiej, Vilnius 2007, s. 11.

⁹ *Ibidem*, s. 84 i 85.

Naukowców na Litwie, Zrzeszenie Polskich Prawników na Litwie, Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych, Centrum Kultury Polskiej im. Stanisława Moniuszki, Katolickie Stowarzyszenie Polaków na Litwie, Klub Sportowy „Polonia”, Dobroczynne Stowarzyszenie Polskich Kombatantów na Litwie, Klub Weteranów Armii Krajowej, Klub Wrzesień 39, Polska Sekcja Wileńskiej Wspólnoty Więźniów Politycznych i Zesłańców i wiele innych. Działają także dwie polskie partie polityczne: Akcja Wyborcza Polaków na Litwie oraz Polska Partia Ludowa na Litwie. Istnieje ponad 60 polskich amatorskich zespołów artystycznych, a także dwa teatry amatorskie i liczne teatry szkolne. Większość organizacji polskich mieści się w Domu Kultury Polskiej w Wilnie, który rozpoczął swą działalność w 2001 r. Ta placówka prowadzi szeroką działalność kulturalną, organizując wystawy i wernisaże, wieczory poetyckie, koncerty, spektakle, konkursy muzyczne, wieczory taneczne, szkolenia, tradycyjne zabawy: „Zapusty”, „Kaziuki”, „Noc Świętojańska”, „Andrzejki”, „Sylwester” oraz prowadzi akcję charytatywną. Dom Kultury Polskiej mieści się w nowym budynku i dysponuje dużą salą koncertową, salami konferencyjnymi, hotelem, restauracją oraz holem wystawienniczym.

Również żyjąca w Polsce mniejszość litewska ma charakter autochtoniczny. Zamieszkuje ona głównie na Suwalszczyźnie, a więc na terenach wchodzących pierwotnie w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po zawarciu Unii Lubelskiej część tych terenów znalazła się w granicach Korony, a część w granicach Księstwa. Później obszar ten w całości znalazł się w granicach Księstwa Warszawskiego, następnie – Królestwa Polskiego i Drugiej Rzeczypospolitej.

Mniejszość litewską cechuje silne poczucie odrębności. Podczas przeprowadzonego w dniach 21 maja–8 czerwca 2002 r. Narodowego Spisu Powszechnego ludności i mieszkań narodowość litewską zadeklarowało 5639 obywateli, w tym: w województwie podlaskim – 5097, mazowieckim – 99, warmińsko-mazurskim – 83, pomorskim – 75, zachodniopomorskim – 67, dolnośląskim – 53, śląskim – 48, wielkopolskim – 32, kujawsko-pomorskim – 18, łódzkim – 17, lubuskim – 15, małopolskim – 13¹⁰. Głównym miejscem zamieszkania tej ludności jest gmina Puńsk (3335 – 74,88%). Ponadto większe jej skupiska to gmina Sejny (780 – 18,64%), miasto Sejny (474 – 7,89%), miasto Suwałki

¹⁰ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych, *Szczegółowa notatka na temat mniejszości litewskiej w Polsce oraz problemów sygnalizowanych przez organizacje tej mniejszości*, Warszawa, 12 września 2012, s. 1.

(326 – 0,47%) i gmina Szypliszki (111 – 2,71%)¹¹. Natomiast zdaniem niektórych przedstawicieli nauki według danych szacunkowych mniejszość litewska liczy około 20 tys. osób¹².

W Polsce działa kilka litewskich organizacji. Najstarszą spośród nich i najważniejszą jest Stowarzyszenie Litwinów w Polsce (w latach 1956–1992 działało pod nazwą Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Litwinów w Polsce). Od 1990 r. istnieje Litewskie Towarzystwo św. Kazimierza, a od 1993 r. Wspólnota Litwinów w Polsce, będąca strukturą nadrzędną nad innymi organizacjami litewskimi w naszym kraju. Zadaniem Wspólnoty Litwinów jest reprezentowanie tej mniejszości wobec polskich władz państwowych oraz poza granicami Polski. Organizacja stara się o pozyskiwanie środków na prowadzenie działalności organizacji litewskich, czemu służy powołana w 1993 r. Fundacja Wspierania Działalności Litwinów w Polsce. Wspólnota utrzymuje kontakty ze Światową Wspólnotą Litwinów z siedzibą w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Od 1994 r. istnieje także Stowarzyszenie Młodzieży Litewskiej, a od 2002 r. działa Fundacja im. bpa Antanasa Baranauskasa (Antoniego Baranowskiego) „Dom Litewski”.

Gmina Puńsk osiąga najlepsze rezultaty w rolnictwie na Suwalszczyźnie. Prowadzi Puńskie Centrum Promocji i wydaje miesięcznik „Kupiec” („Perglis”), zawierający informacje o litewskich przepisach gospodarczych. Na terenie tej gminy działa wiele (ponad 20) firm handlowych rozwijających handel z Litwą. W Suwałkach istnieje Polsko-Litewska Izba Gospodarcza, utworzona z inicjatywy mniejszości litewskiej¹³.

Współpraca między Polską i Litwą rozwija się pomyślnie. Członkostwo w NATO i Unii Europejskiej zapewnia naszym krajom bezpieczeństwo i możliwości dynamicznego rozwoju. Szczególnie dobrze układa się współpraca na arenie międzynarodowej, czego przykładem są wspólne inicjatywy, np. wobec Ukrainy, Białorusi i Gruzji. Ówczesny ambasador litewski w 2009 r. pisał wręcz, że stosunki między Polską i Litwą „mogą służyć przykładem dla wielu krajów”¹⁴. Niestety, w ostatnich latach proces ten uległ pewnemu spowolnieniu.

¹¹ G. Janusz, *Ochrona praw...*, s. 135. Na potrzeby spisu narodowość zdefiniowano jako „deklarowaną (opartą na subiektywnym odczuciu) cechę indywidualną każdego człowieka, wyrażającą jego związek emocjonalny (uczuciowy), kulturowy lub genealogiczny (ze względu na pochodzenie rodziców) z określonym narodem”. *Ibidem*, s. 131.

¹² S. Pawlak, *Ochrona...*, s. 128; D. Szamel, *Litwini w Polsce*, [w:] B. Berdyczowska (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 roku*, Warszawa 1998, s. 210.

¹³ S. Pawlak, *Ochrona...*, s. 129.

¹⁴ *Słowo wstępne Ambasadora Republiki Litewskiej Egidijusa Meilūnasa do pierwszego numeru czasopisma „Prawo i Polityka”, „Prawo i Polityka” 2009, nr 1, s. 11.*

Również dobrze rozwija się współpraca na płaszczyźnie gospodarczej, czego przykładem było zakupienie przez polskie przedsiębiorstwo PKN Orlen akcji rafinerii w Możejkach, na co Sejm Republiki Litewskiej wyraził zgodę. Niestety w 2006 r. rosyjski Transneft zawiesił dostawy ropy, tłumacząc się rzekomą awarią rurociągu „Przyjaźń”, a w 2008 r. Państwowe Koleje Litewskie rozebrały część torów. Sprawilo to, że przedsięwzięcie mające doprowadzić do zbliżenia Polski z Litwą okazało się kompletną porażką¹⁵. Jednak liberalne ustawodawstwo litewskie sprzyja napływowi zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Polska jest głównym krajem inwestorem – 22,6% bezpośrednich inwestycji zagranicznych na Litwie ogółem (2007). W roku 2007 obroty handlowe z Polską wzrosły prawie o 24% i osiągnęły wartość 2,66 mld euro¹⁶.

W ostatniej dekadzie XX w. Litwa odzyskała niepodległość, a Polska pełną suwerenność. Wywarło to niewątpliwy wpływ na nowe podejście do spraw narodowościowych przez dwa sąsiadujące ze sobą w pełni suwerenne kraje. Potrzebę prowadzenia właściwej polityki wobec mniejszości narodowych dostrzegał od dawna ówczesny prezydent Litwy Valdas Adamkus. Jego zdaniem (wypowiedź z 5 kwietnia 2000 r.) przy podejmowaniu decyzji dotyczących mniejszości narodowych „należy je uzgadniać z przedstawicielami tychże mniejszości [...] państwo powinno zapewnić mniejszościom narodowym wszelkie warunki do pielęgnowania kultury, obyczajów i tradycji oraz kształcenia swych dzieci w języku ojczystym”¹⁷.

Konstytucja Litwy¹⁸ przyznaje szereg praw obywatelom należącym do mniejszości narodowych – „prawo do pielęgnowania swojego języka, kultury i zwyczajów” (art. 37), głosi zakaz dyskryminacji z powodu m.in. „rasy, narodowości, języka” (art. 29), zapewnia, że wolność przekonań i rozpowszechniania informacji „stoi w sprzeczności z działalnością przestępczą, szerzeniem nienawiści narodowej, rasowej, religijnej i społecznej” (art. 25) oraz przyznając wspólnotom narodowym obywateli prawo do samodzielnego zajmowania się „sprawami swojej kultury narodowej, oświatowymi, charytatywnymi, wzajemnej pomocy stowowi, że państwo wspiera wspólnoty narodowe” (art. 45). Ponadto przepisy niektórych artykułów odnoszą się do praw wszystkich litewskich

¹⁵ A. Grzeszczak, *Problemy Orlenu na Litwie. Co można w Możejkach*, 2 marca 2010, www.polityka.pl/rynek/1504022,1 [16.03.2010]; *Orlen nie sprzeda rafinerii w Możejkach*, 25 kwietnia 2012, plock.gazeta.pl/plock/1,35710,11612427 [25.04.2012].

¹⁶ J. Skrobisz, *Polak-Litwin dwa bratanki. Rozmowa z Gedyminasem Kirkilasem premierem Litwy*, „Świat Elit” 2008, nr (71)06, s. 22.

¹⁷ Alma i Valdas, *Nasz los – Litwa*, Toruń 2008, s. 163.

¹⁸ *Konstytucja Republiki Litewskiej*, tłum. H. Wizner, Warszawa 2006.

obywateli, w tym także należących do mniejszości narodowych, np.: art. 21, 22, 26, 33, 35, 36.

Konstytucja Polski¹⁹ oprócz generalnej zasady, że wszyscy są wobec prawa równi, i zakazu dyskryminacji „z jakiegokolwiek przyczyny” (art. 32 ust. 1 i 2) zawiera dwa artykuły bezpośrednio odnoszące się do praw mniejszości narodowych. W art. 27 Konstytucja, uznając język polski za urzędowy, zaznacza, że przepis ten „nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych”, a więc m.in. prawo do swobodnego posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym i publicznym, np. używanie swoich imion i nazwisk w brzmieniu języka mniejszości. W świetle tego przepisu możliwe staje się używanie w stosunkach urzędowych obok języka polskiego także języka mniejszości, „nie określając jednocześnie statusu tego języka – czy ma to być język równorzędny urzędowemu językowi polskiemu, drugi język, czy też język pomocniczy?”²⁰

Natomiast w art. 35 ust. 1 nałożony jest na państwo polskie obowiązek zapewnienia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych możliwości „zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury”. W ust. 2 tego artykułu przyznane jest mniejszościom narodowym prawo do tworzenia własnych instytucji służących zachowaniu tożsamości narodowej.

Oprócz wskazanych powyżej artykułów odnoszących się bezpośrednio do mniejszości narodowych, art. 13 zawiera zakaz tworzenia partii i innych organizacji, których program zakłada m.in. „nienawiść narodowościową”. W Konstytucji są także regulacje odnoszące się do wolności i praw obywatelskich, a tym samym także do osób należących do mniejszości narodowych, np.: art. 25, 31, 32, 53, 57, 58.

Pisząc o regulacjach konstytucyjnych mających zastosowanie do mniejszości narodowych, warto zauważyć, że obie ustawy zasadnicze – litewska w art. 6, a polska w art. 8 – stanowią o bezpośrednim stosowaniu ich przepisów. Oznacza to, że także członkowie mniejszości narodowych mogą bronić swych praw, powołując się na normy w nich zawarte²¹.

¹⁹ Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

²⁰ G. Janusz, *Ochrona praw...*, s. 622.

²¹ W literaturze wyrażony jest pogląd, że wysoki stopień nasycenia konstytucji litewskiej przepisami odsyłającymi do ustaw „nie tworzy warunków realizacji zasady jej bezpośredniego stosowania. Zasadniczo ograniczają one bowiem pole aktów stosowania prawa opartych bezpośrednio na podstawie przepisów konstytucji”. W. Kręcis, *Z problematyki gwarancji nadrzędności Konstytucji Republiki Litewskiej*, „Prawo i Polityka” 2009, nr 1, s. 27.

Od chwili odzyskania przez Litwę niepodległości władze państwowe Polski i Litwy dostrzegły konieczność nawiązania bliższych stosunków. Doprowadziło to do podpisania w 1992 r. Deklaracji o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy między Rzeczpospolitą Polską i Republiką Litewską, a w dniu 26 kwietnia 1994 r. do zawarcia Traktatu między Republiką Litewską a Rzeczpospolitą Polską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy.

Niestety pomimo upływu 19 lat od podpisania Traktatu postanowienia jego odnoszące się do mniejszości polskiej na Litwie nie są realizowane w stopniu zadowalającym. Znalazło to wyraz zarówno podczas obrad XI Zjazdu Związku Polaków na Litwie, który odbył się 20 maja 2006 r. w Wilnie, jak i podczas obrad kilku sesji Zgromadzenia Poselskiego Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Sejmu Republiki Litewskiej oraz posiedzeń Polsko-Litewskiej Grupy Parlamentarnej²². Duże opóźnienie w realizowaniu przez stronę litewską postanowień Traktatu z 1994 r. powoduje, że wśród polskiej mniejszości narodowej narasta poczucie krzywdy i frustracji; pod wieloma względami tamtejsi Polacy mogą uważać się za obywateli drugiej kategorii.

Sprawą niezmiernie ważną dla zachowania tożsamości narodowej jest możliwość pisania swego nazwiska w języku ojczystym. Prawo to jest zagwarantowane w art. 14 Traktatu (obywatele należący do mniejszości narodowych mają w szczególności prawo do m.in.: „używania swych imion i nazwisk w brzmieniu języka mniejszości narodowej; szczegółowe regulacje dotyczące pisowni imion i nazwisk zostaną określone w odrębnej umowie”) oraz w art. 11 ust. 1 Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych z 1 lutego 1995 r.²³, podpisanej przez Litwę w 1995 r. i ratyfikowanej w 2000 r. („każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do używania jego/jej nazwiska (*patronimiku*) i imion w języku mniejszości oraz ich oficjalnego uznania zgodnie z trybem przyjętym w ich ustawodawstwie”). Niestety pomimo upływu wielu lat przepisy te na Litwie nie są realizowane.

Do dziś Polacy na Litwie mogą pisać swe nazwiska tylko w wersji zlituanizowanej. Problem ten dotyczy osób mających w swym imieniu bądź nazwisku litery nie występujące w alfabecie litewskim (ć, ł, ń, ó, ś, w, ż, ź). Kłopoty są również z nazwiskami zawierającymi: „cz” („č”), „sz” („š”), „ie” („ė”), „u” („iu”). Zbitka dwu liter „nn” może być zapisana

²² D. Górecki, *W sprawie sytuacji Polaków na Litwie*, „Kurier Wileński”, 9 VIII 2006, s. 6.

²³ Dz.U. 2002, nr 22, poz. 209.

tylko jako „n”, zatem imię Anna może być zapisane jako „Ana”, co po litewsku znaczy „tamta”. Tłumaczenia litewskie o trudnościach związanych z zapisywaniem imion i nazwisk wobec braku niektórych polskich liter w alfabecie litewskim trudno uznać za wiarygodne w dobie komputerów.

W trakcie wieloletnich negocjacji, przerywanych najczęściej przez stronę litewską, polskie MSZ zabiegało o umożliwienie mniejszości polskiej zapisywanie w litewskich dokumentach urzędowych nazwisk według polskiej pisowni. W 1998 r. ogłoszono orzeczenie litewskiego Sądu Konstytucyjnego nakazujące zapisywanie w dowodach osobistych nazwisk wszystkich obywateli litewskich literami języka państwowego. Od tej pory argumentem podnoszonym przez stronę litewską przeciwko umowie jest twierdzenie, że jej przyjęcie wymagałoby zmiany art. 14 Konstytucji RL (artykuł ten może być zmieniony tylko w drodze referendum, co jest bardzo mało prawdopodobne).

W latach 2000–2004 odbyło się kilka rund negocjacji, które jednak nie doprowadziły do zawarcia umowy. W 2002 r. strona litewska zaproponowała podwójną pisownię, litewską i polską, w paszportach i dowodach osobistych. Rozwiązanie takie nie powodowałoby wszakże żadnych skutków w litewskim systemie prawnym. Ważny byłby bowiem jedynie zapis literami języka państwowego. Ozdobnikiem natomiast byłby zapis literami języka polskiego.

Pomimo złożenia w 2005 r. do parlamentu litewskiego przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa projektu ustawy o pisowni imion i nazwisk w dokumentach urzędowych (konieczność dostosowania prawa do norm Unii Europejskiej), sprawa nie została załatwiona, ponieważ Komisja Prawna Sejmu RL uznała projekt za sprzeczny z konstytucją²⁴.

Podczas wizyty prezydenta Lecha Kaczyńskiego na Litwie w marcu 2006 r. prezydent Valdas Adamkus złożył deklarację, że kwestia pisowni imion i nazwisk będzie rozwiązana możliwie szybko. Jednocześnie prezydent Litwy apelował, aby sprawa ta nie miała wpływu na stosunki między naszymi państwami. Jednak dopiero w maju 2007 r. opracowano nowy projekt ustawy, zaakceptowany przez premiera Gedyminasą Kirkilasa. Litewski Sejm rozpatrzył go wszakże dopiero po upływie roku – w czerwcu 2008 r., niestety wraz z innym poselskim projektem. O ile projekt rządowy spełniał polskie oczekiwania, o tyle projekt poselski

²⁴ Pismo z 31 lipca 2006 r. Sekretarza Stanu w MSZ Pawła Kowala do Marszałka Senatu stanowiące odpowiedź na oświadczenie senatora Dariusza Góreckiego skierowane do Ministra Spraw Zagranicznych.

„był dokładnie temu przeciwny”²⁵. Zdaniem autora projektu poselskiego umożliwienie na Litwie zapisu nazwisk i imion nielitewskimi znakami diakrytycznymi byłoby ukrytą zmianą alfabetu litewskiego. Deklarację z marca 2006 r. prezydent Litwy powtórzył w kwietniu 2009 r.

Do chwili obecnej sprawa pisowni nazwisk w językach mniejszości narodowych nie została załatwiona. W tej kwestii litewski Sąd Konstytucyjny wypowiadał się dwukrotnie: 21 października 1999 i 6 listopada 2009 r. W orzeczeniu pierwszym orzekł, że „nie można nikomu nadać przywilejów ze względu na jego narodowość czy język”, w drugim zaś, że zapis oryginalny imienia i nazwiska (czyli z użyciem nielitewskich znaków diakrytycznych) w obrocie publicznym „nie będzie miał wartości prawnej”²⁶. Wprawdzie Sąd Konstytucyjny orzekł, że nie jest sprzeczne z konstytucją pisanie nazwisk nielitewskich czcionką litewską, to jednak nie stwierdził, że pisanie takich nazwisk w wersji oryginalnej byłoby sprzeczne z ustawą zasadniczą. Po orzeczeniu Sądu Konstytucyjnego Państwowy Instytut Języka Litewskiego zapewnił litewskie MSZ, że „w razie potrzeby przedstawi Sądowi Konstytucyjnemu ekspertyzę stwierdzającą, że nazwiska nie są częścią składową języka”²⁷.

Przebywając w Wilnie, Komisarz OBWE ds. mniejszości narodowych Knut Vollebæck wypowiedział się, że „Litwa nie powinna bać się oryginalnej pisowni nazwisk przedstawicieli mniejszości narodowych”²⁸. Ponadto problemem tym zajmował się także Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie Wardyn/Vardyn v. Litwa, który 12 maja 2011 r. orzekł, że dyrektywa Rady 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne nie obejmuje swym zakresem krajowych regulacji dotyczących zapisu imion i nazwisk w aktach stanu cywilnego. Oznacza to, że władze państwowe mogą odmówić na podstawie prawa krajowego zmiany w aktach stanu cywilnego jednego ze swych obywateli jego nazwiska zgodnie z regułami pisowni innego państwa członkowskiego²⁹.

²⁵ Wypowiedź Sekretarza Stanu w MSZ Jana Borkowskiego. Zapis stenograficzny (370) z 18. posiedzenia Komisji Spraw Emigracji i Łączności z Polakami za Granicą Senatu RP, <http://www.senat.gov.pl/k7/kom/ksep/2008/018sep.htm> [03.11.2013].

²⁶ E. Kuzborska, *Prawa językowe mniejszości narodowych na Litwie*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 7(797), s. 57.

²⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2009, s. 150.

²⁸ E. Kuzborska, *Sytuacja prawna mniejszości narodowych na Litwie w kontekście międzynarodowych i ponadnarodowych standardów i ich ochrony*, Warszawa 2012, s. 209.

²⁹ E. Kuzborska, *Prawa językowe...*, s. 57.

Wprawdzie pisanie nazwisk zgodnie z oryginalną ortografią jest ważnym elementem wpływającym na poczucie tożsamości narodowej, to jednak należy liczyć się z tym, że nie wszyscy Polacy na Litwie dokonają zmiany tej pisowni, gdy stanie się to już możliwe. Wiele zależy będzie od obowiązującej procedury i kosztów z tym związanych. Polacy na Litwie, podobnie jak Litwini w Polsce, zgromadzili wiele ważnych dokumentów (np.: paszport, prawo jazdy, dyplomy, akty własności, umowy najmu, ubezpieczeniowe, bankowe, dokumenty dotyczące zdrowia, działalności gospodarczej, politycznej, społecznej itp.) – ich wymiana może okazać się więc kosztowna i uciążliwa.

W Polsce problem pisowni nazwisk i imion obywateli należących do mniejszości narodowych właściwie nie istnieje. Mogą oni w trybie administracyjnym zmieniać swe nazwiska na wersję zgodną z brzmieniem i pisownią ich języka ojczystego. Obecnie podstawę prawną stanowi ustawa z 17 października 2008 r. *O zmianie imienia i nazwiska*³⁰. Zmiany pisowni imion i nazwisk można dokonać w Urzędzie Stanu Cywilnego właściwego dla miejsca zamieszkania. Prawo obywateli należących do mniejszości narodowych do pisowni nazwisk zgodnie z zasadami pisowni języka mniejszości zagwarantowane jest także w art. 7 ustawy z 6 stycznia 2005 r. *O mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*³¹. W latach 1990–2000 dostosowało imiona i nazwiska do reguł języka litewskiego zaledwie 30 osób. Zdaniem organizacji litewskich w Polsce problemem może być pisownia nazwisk córek, ponieważ w przeciwieństwie do prawa polskiego prawo litewskie przewiduje odrębną formę pisowni nazwisk kobiet niezamężnych. Dotychczas jednak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji sygnału o zaistnieniu takiego problemu nie otrzymało.

Zagadnieniem wiążącym się z prawem mniejszości narodowych do pisania nazwisk w języku ojczystym jest ich prawo do posługiwania się tym językiem w instytucjach państwowych. Traktat w art. 14 stanowi, że litewscy Polacy i polscy Litwini mają prawo do „swobodnego posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym i publicznym”, natomiast w art. 15, że strony „rozważą dopuszczenie używania języków mniejszości narodowych przed swoimi urzędami, w szczególności w tych jednostkach administracyjno-terytorialnych, w których dużą część ludności stanowi mniejszość narodowa zapewnią mniejszościom narodowym dostęp do publicznych środków masowego przekazu”. Problematyka ta jest także uregulowana w art. 10 Konwencji

³⁰ Dz.U. 2008, nr 220, poz. 1414.

³¹ Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141 z późn. zm.

ramowej stanowiącym, że „Strony zobowiązują się uznać prawo każdej osoby należącej do mniejszości narodowej swobodnie i nieskrępowanie, prywatnie i publicznie, ustnie i pisemnie używać języka swojej mniejszości [...] stworzyć warunki do używania języka mniejszości w obcowaniu w urzędach z władzami administracyjnymi”. Ponadto w jej art. 11 zawarta jest regulacja, że „Strony [...] usiłują też robić w języku mniejszości napisy tradycyjnych nazw miejscowości, ulic oraz innych nazw topograficznych”.

Z powyższymi regulacjami prawnymi korespondowały unormowania ustawy z 23 listopada 1989 r. *O mniejszościach narodowych*, znolizowanej ustawą z 29 stycznia 1995 r.³², zgodnie z którą w art. 4: „W lokalnych urzędach i organizacjach jednostek administracyjno-terytorialnych, w których zwarcie mieszka jakakolwiek mniejszość narodowa, obok języka państwowego używa się języka tej mniejszości narodowej (lokalnego)”. Ustawa dodatkowo zaznaczała w art. 5, że „W wymienionych w art. 4 jednostkach administracyjno-terytorialnych, napisy informacyjne mogą być obok języka litewskiego również w języku mniejszości narodowej (lokalnym)”. Niestety, ustawa *O mniejszościach narodowych* utraciła moc obowiązującą z dniem 1 stycznia 2010 r. Sejm nie przedłużył bowiem jej mocy obowiązującej, uznając, że należy opracować nową ustawę regulującą tę materię. Ustawa taka do tej pory nie została jednak uchwalona, a prace nad nią prowadzone są w tempie nader ślamazarnym.

W świetle przywołanych uregulowań prawnych wydawać by się mogło, że realizacja prawa mniejszości narodowej do posługiwania się językiem ojczystym w praktyce nie będzie napotykać na trudności. Niestety, rzeczywistość wygląda inaczej³³. Przepisy te nie są respektowane nie tylko przez władze państwowe, ale nawet przez sądy! Społeczność polska nie domaga się równorzędnego statusu dla obu języków. Chodzi o to, aby język polski jako pomocniczy był stosowany na Wileńszczyźnie obok języka państwowego. Natomiast władze litewskie dążą do stopniowej eliminacji języka polskiego z życia publicznego. Jaskrawym przykładem takiej polityki jest ustawa z 31 stycznia 1995 r. *O języku państwowym*, której założenia są sprzeczne z art. 4 i 5 obowiązującej wówczas ustawy *O mniejszościach narodowych*. Wszelkie wątpliwości

³² „Valstybės žinios” 1989, nr 34–485; 1991, nr 4–117.

³³ Władze litewskie sprzeciwiają się publicznemu używaniu języka polskiego. Czasem działania ich są wręcz zaskakujące, czego przykładem może być „uczynienie sprawy państwowej z wystawienia na zewnątrz kawiarni >Alina< na ulicy Zawalnej (Pylimo), menu w języku polskim”. A. Chajewski, *Traktat polsko-litewski a mniejszość polska na Litwie*, www.polskiekresy.pl/Wiadomości/Projekty_kresowe [01.03.2013].

w tym zakresie „władze oficjalne traktują na korzyść ustawy *O języku państwowym*”³⁴.

Potwierdzają to wyroki sądowe nakazujące usuwanie napisów polskich z nazewnictwa ulic w miejscowościach zamieszkałych w znacznej liczbie przez Polaków: Czerwony Dwór, Mejszagola, Niemenczyn, Rzesza, Suderwa. Dyrektor Administracji Rejonu Solecznickiego został ukarany grzywną przez Państwową Inspekcję Języka Państwowego. W dniu 30 stycznia 2009 r. Najwyższy Sąd Administracyjny orzekł, że także w miejscowościach zwarcie zamieszkałych przez mniejszości narodowe nazwy ulic mogą być pisane wyłącznie w języku litewskim³⁵. Sądy litewskie powołują się w takich sprawach na ustawę z 31 stycznia 1995 r. o języku państwowym³⁶, ustalającej, że „Napisy publiczne w Republice Litewskiej są w języku państwowym” (art. 17). Argumentacja sądów idzie w tym kierunku, że przepisy prawa międzynarodowego mają charakter ogólny i bezpośrednio sądów nie wiążą. Jest to ewidentnie sprzeczne z art. 138 ust. 3 Konstytucji Litwy: „Umowy międzynarodowe ratyfikowane przez Sejm Republiki Litewskiej stanowią część systemu prawnego Republiki Litewskiej”. Zatem nie wymagają dodatkowych procedur legislacyjnych. Ponadto warto zauważyć, że wprawdzie istnieją sprzeczności między ustawą o mniejszościach narodowych a ustawą o języku państwowym, to jednak w opisywanych sytuacjach jako *lex specialis* powinno się zastosować pierwszą z nich. Najwyższy Sąd Administracyjny podtrzymał swą linię orzecniczą w wyroku z 8 lipca 2011 r. (nr A-662-2474/2011), uznając, że w nieobowiązującej już ustawie o mniejszościach narodowych „nie ma żadnych postanowień, które by regulowały/nadawały prawo do umieszczania nazw ulic, obok nazw w języku litewskim, w języku mniejszości narodowej”³⁷. Nie godząc się z polityką dyskryminacyjną władz litewskich (niestety także sądowych), Polacy zaczęli umieszczać dwujęzyczne tablice z nazwami ulic na budynkach stanowiących ich własność prywatną. Wkrótce okazało się, że i to jest zabronione. Najwyższy Sąd Administracyjny bowiem w orzeczeniu z 8 lipca 2011 r. (Nr A-6622474/2011) nakazał dyrektorowi administracji samorządu rejonu wileńskiego usunąć tabliczki w języku polskim i rosyjskim z nazwami 24 ulic w 8 miejscowościach i zastąpić je tabliczkami w języku litewskim³⁸. Przy okazji warto zaznaczyć, że 19 państw Unii

³⁴ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport o sytuacji Polonii...*, s. 148.

³⁵ S. Tarasiewicz, *Nazwy ulic tylko po litewsku*, „Kurier Wileński”, 2 II 2009.

³⁶ „Valstybės žinios” 1995, nr 15–344.

³⁷ E. Kuzborska, *Prawa językowe...*, s. 62.

³⁸ E. Kuzborska, *Sytuacja prawna...*, s. 195.

Europejskiej dopuszcza używanie języka mniejszości narodowej w nazewnictwie topograficznym.

Komitet Doradczy Rady Europy do spraw Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych w swojej opinii o Litwie z 21 lutego 2003 r. wskazał, że w praktyce ustawa o języku państwowym często ma pierwszeństwo przed ustawą o mniejszościach narodowych. Komitet Doradczy zauważył, że „taka sytuacja jest niezgodna z Konwencją ramową i zachęcił instytucje rządzące do podjęcia właściwych działań, w tym także wydawania ustaw w celu zapewnienia zgodności aktów prawnych oraz praktyki z art. 11 Konwencji ramowej”³⁹. Uwagi Komitetu Doradczego podzielił Komitet Ministrów Rady Europy w rezolucji na temat implementacji europejskiej Konwencji ramowej. Strona litewska zobowiązała się wziąć pod uwagę uwagi Komitetu Doradczego... i na tym poprzestała (a z dniem 1 stycznia 2010 r. uchyliła ustawę *O mniejszościach narodowych*).

Zasadniczo inaczej przedstawia się w Polsce sprawa posługiwania się językiem mniejszości narodowej w życiu prywatnym i publicznie. Gwarantuje to art. 8 ustawy *O mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*. Na podstawie tej ustawy mogą członkowie mniejszości narodowej używać przed organami gminy obok języka polskiego języka swej mniejszości, jako języka pomocniczego. Język pomocniczy może być wszakże używany jedynie w tych gminach, w których liczba mieszkańców należących do mniejszości, której język ma być używany jako pomocniczy, jest nie mniejsza niż 20% ogólnej liczby mieszkańców gminy i które zostały wpisane do Urzędowego Rejestru Gmin, w którym używany jest język pomocniczy.

Wpisu do Urzędowego Rejestru dokonuje prowadzący go minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych na podstawie wniosku rady gminy. Dotychczas do Urzędowego Rejestru została wpisana Gmina Puńsk z językiem litewskim jako pomocniczym. Możliwość używania języka litewskiego jako pomocniczego oznacza, że Litwini zamieszkali na obszarze Gminy Puńsk mogą zwracać się do organów gminy w języku litewskim oraz uzyskiwać w nim odpowiedzi, jeżeli wyraźnie wystąpią z takim wnioskiem. Natomiast procedura odwoławcza odbywa się wyłącznie w języku urzędowym, czyli polskim.

Ponadto minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych prowadzi „Rejestr gmin, na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszości”. Wpisu do tego rejestru

³⁹ T. Białek, *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*, Warszawa 2008, s. 221.

dokonuje on na wniosek rady gminy, na obszarze której nazwy te mają być używane, jeżeli na jej obszarze liczba mieszkańców należących do mniejszości jest nie mniejsza niż 20% ogólnej liczby jej mieszkańców. Dodatkowe tradycyjne nazwy w języku mniejszości mogą być używane obok urzędowych nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych oraz nazw ulic ustalonych w języku polskim. Nazwy dodatkowe nie mogą jednak nawiązywać do nazw z lat 1933–1945 nadanych przez władze Trzeciej Rzeszy Niemieckiej lub Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Do omawianego rejestru została wpisana Gmina Puńsk.

Koszty związane z wprowadzeniem i używaniem na obszarze gminy języka pomocniczego oraz koszty związane z wprowadzeniem dodatkowych nazw w języku mniejszości ponosi budżet gminy. Jednak koszty związane z wymianą tablic informacyjnych, wynikającą z ustalenia dodatkowej nazwy miejscowości lub obiektu fizjograficznego w języku mniejszości, ponosi budżet państwa.

W dniu 25 lutego 2009 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji zawarło porozumienie z Gminą Puńsk dotyczące realizacji zadania polegającego na wymianie na obszarze tej gminy tablic informacyjnych zawierających dodatkowe nazwy miejscowości w języku litewskim. Na realizację tego zadania Gmina Puńsk otrzymała z tego ministerstwa kwotę 85 554,29 zł. Niestety, w nocy z 21 na 22 sierpnia 2011 r. nieznani sprawcy zamalowali 28 tablic dwujęzycznych w 14 miejscowościach (na terenie Gminy Puńsk są łącznie 232 tablice dwujęzyczne w 30 miejscowościach) oraz 2 litewskie pomniki. Wobec nieujęcia sprawców nieznane są ich pobudki działania: w szczególności, czy był to czyn wyłącznie chuligański, podyktowany niechęcią do narodu litewskiego, czy też sprawcami kierowała chęć zrewanżowania się za usuwanie dwujęzycznych nazw ulic na Litwie. Po zdjęciu wszystkie tablice z dróg powiatowych zostały wyczyszczone przez władze powiatowe i przekazane wójtowi Gminy Puńsk, natomiast tablice z dróg gminnych wyczyściły władze gminne. Ostatecznie wszystkie tablice zostały przywrócone⁴⁰. Podobny incydent w Gminie Puńsk powtórzył się w nocy z 29 na 30 czerwca 2013 r. – na pięciu tablicach dwujęzycznych zamalowano nazwy w języku litewskim, a sprawców nie ujęto.

Postulaty litewskie spełnia także rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 marca 2002 r. W sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy⁴¹. Rozporządzenie przewiduje m.in., że w miejscowościach, w których występują zwarte środowiska

⁴⁰ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji..., *Szczegółowa notatka...*, s. 3.

⁴¹ Dz. U. 2002, nr 37, poz. 349 z późn. zm.

mniejszości narodowych lub etnicznych, nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język mniejszości.

W 2008 r. Litewskie Towarzystwo „Św. Kazimierza” wystąpiło do Rady Miasta Sejny z propozycją zmiany nazwy ulicy „22 Lipca” na „Antanasa Baranauskasa”. W tym stanie rzeczy Rada Miasta skierowała do mieszkańców ulicy stosowną ankietę. Na 27 wypełnionych formularzy ankiet tylko w jednej respondent zgodził się na zmianę nazwy ulicy. W konsekwencji Rada Miasta zmiany nazwy ulicy nie dokonała. Przeciwno proponowanej nazwie wystąpił też burmistrz, podkreślając, że biskup używał swego imienia i nazwiska w polskiej wersji językowej – Antoni Baranowski⁴².

Ważnym czynnikiem zapewniającym Polakom na Litwie utrzymanie zarówno odrębności językowej, jak i tożsamości narodowej jest szkolnictwo polskie. Początki polskiego szkolnictwa na Litwie sięgają 1919 r., gdy Towarzystwo „Pochodnia” otwarło 80 szkółek ludowych dla 4 tys. dzieci i umacniało pozycję polskich gimnazjów w Kownie, Poniewieżu i Wiłkomierzu. Niestety w latach 1927–1928 rząd litewski cofnął dotychczasowe ulgi, w następstwie czego liczba szkół ludowych spadła do 17, a uczących się dzieci do 430. „Pochodnia” organizowała jednak nauczanie prywatne, prowadziła w Poniewieżu seminarium nauczycielskie oraz opiekowała się polskimi dziećmi w ochronkach w Kownie i Poniewieżu. Ponadto w Kownie istniało prowadzone przez władze państwowe polskie gimnazjum⁴³.

Polskie szkolnictwo na Litwie kontynuowane było po 1945 r., aczkolwiek trzeba przyznać, że wiele polskich rodzin posyłało dzieci do szkół rosyjskich. Odzyskanie przez Litwę niepodległości wyznaczyło nowy etap w rozwoju tam polskiego szkolnictwa. Według opinii dyrektorów i nauczycieli szkół polskich, polskojęzyczne szkolnictwo „funkcjonowało zdecydowanie lepiej – niezależnie jakby to brzmiało zaskakująco – w okresie istnienia państwa sowieckiego (1945–1990) niż po proklamowaniu Republiki Litewskiej”⁴⁴.

Na obowiązujący na Litwie 12-letni program nauczania składa się nauczanie: początkowe (klasy I–IV), podstawowe (klasy V–X) oraz profilowane (klasy XI–XII). Zasadniczo szkoły prowadzą (uzupełniająca) naukę języka polskiego najczęściej dla młodzieży białoruskiej (i w mniejszym stopniu litewskiej i rosyjskiej), a także dla tych

⁴² Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji..., *Szczegółowa notatka...*, s. 10.

⁴³ M. Dąbrowski (red.), *Dziesięciolecie Polski odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918–1928*, Kraków–Warszawa 1928, s. 836.

⁴⁴ Kancelaria Senatu. Biuro Polonijne, *Charakterystyka oświaty polskojęzycznej na terenie Republiki Litewskiej. Prezentacja wyników badań przeprowadzonych przez Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego*, 2010, s. 13.

uczniów – Polaków, którzy ze szkoły litewskojęzycznej powracają albo przenoszą się do szkoły polskiej i wykazują braki w znajomości języka. Ponadto mogą być zakładane niepaństwowe szkoły, także dla mniejszości narodowych.

W roku szkolnym 2004/2005 na Litwie istniały 64 szkoły polskie, 17 szkół polsko-rosyjskich, 13 litewsko-polskich, 6 litewsko-rosyjsko-polskich⁴⁵. W roku następnym istniały 64 szkoły ogólnokształcące z polskim językiem wykładowym i 35 szkół mieszanych z klasami z polskim językiem wykładowym, do których uczęszczało około 20 tys. uczniów, czyli nieco więcej niż 50% populacji każdego rocznika polskich dzieci na Litwie; rodzice pozostałej części dzieci wybrali szkoły litewskie⁴⁶. Szkoły polskie działają w Wilnie oraz w rejonach: solecznickim, szyrwinckim, święciańskim, trockim i wileńskim. Istnieje też 14 szkół sobotnio-niedzielnich. Ponadto funkcjonuje 8 polskojęzycznych przedszkoli, a w 50 przedszkolach są grupy polskie. W szkołach i przedszkolach zatrudnionych jest ponad 3 tys. nauczycieli i wychowawców⁴⁷. Niestety, w roku szkolnym 2011/2012 liczba uczniów w polskich szkołach spadła do 12 895⁴⁸. Spowodowane to jest w pewnym stopniu wystąpieniem niżu demograficznego. Nad polskim szkolnictwem czuwa Stowarzyszenie Nauczycieli Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”.

Ponadto należy zauważyć, że na Wydziale Slawistyki Uniwersytetu Edukologii w Wilnie (dawniej: Uniwersytet Pedagogiczny) istnieje Katedra Filologii Polskiej. Katedra Polonistyki występuje także na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wileńskiego. Niestety, ostatnio obie katedry są zagrożone z powodu niewielkiej liczby studentów. Jedną z przyczyn takiego stanu jest stosunkowo wysoka odpłatność za studia. Niewątpliwie duży wpływ na kształcenie polskiej młodzieży ma utworzona w Wilnie, po kilku latach starań, Filia Uniwersytetu w Białymstoku, Wydział Ekonomiczno-Informatyczny. Procedura związana z powołaniem pierwszej w Polsce jednostki organizacyjnej wyższej uczelni za granicą została zakończona 9 sierpnia 2007 r. Według danych Departamentu Statystyki (2001) odsetek osób z wyższym wykształceniem wśród narodów Litwy jest dla Polaków bardzo niekorzystny: Żydzi 38,5%, Ukraińcy 20,3%, Rosjanie 15,9%, Litwini 12,8%, Polacy 6,3% oraz Cyganie 4,1%⁴⁹. Należy mieć nadzieję, że utworzenie polskiej uczelni w Wilnie przyczyni się do poprawy tej sytuacji.

⁴⁵ T. Białek, *Międzynarodowe standardy...*, s. 230.

⁴⁶ Kancelaria Senatu. Biuro Polonijne, *Polacy na Litwie*, sierpień 2006, s. 1–3.

⁴⁷ W. Piasecka (red.), *Litwa...*, s. 85.

⁴⁸ <http://www.smm.lt/en/ge/education.htm> [18.03.2013].

⁴⁹ *Polacy w krajach bałtyckich*, oprac. M. Dworczak, 2008 (mps).

Litwa jest jedynym państwem oprócz Polski, w którym istnieje polskie szkolnictwo na wszystkich szczeblach. Na uznanie zasługuje też poziom tamtejszego nauczania. Nie ma potrzeby kierowania tam z Polski nauczycieli, ponieważ istnieje dobrze przygotowana kadra nauczycieli, wykształcona na Litwie. O poziomie polskiego szkolnictwa najlepiej świadczy fakt, że w 2008 r. 79% maturzystów rozpoczęło naukę na wyższych uczelniach⁵⁰.

Wspólna historia obu narodów różnie jest przedstawiana nie tylko w podręcznikach szkolnych⁵¹. Aby zmienić tę sytuację, Ministerstwo Edukacji Narodowej RP oraz Ministerstwo Kultury i Oświaty RL zawarły w dniu 21 lutego 1992 r. porozumienie w dziedzinie oświaty i szkolnictwa wyższego, na podstawie którego została utworzona Dwustronna Komisja do Spraw Badania Problematyki Nauczania Historii. Jej zadaniem jest: wymiana informacji o nauczaniu historii i geografii w szkołach podstawowych oraz średnich Polski i Litwy, zapoznanie jednej i drugiej strony z podręcznikami przeznaczonymi do tych szkół oraz omawianie treści podręczników historii i geografii. Korzystne dla zwiększenia efektywności jej prac byłoby wprowadzenie zasady opiniowania podręczników już na etapie ich przygotowywania, co umożliwiłoby wprowadzenie do ich tekstów pewnych poprawek. Opiniowanie podręczników już wydrukowanych jest pozbawione takiej możliwości⁵².

Problematyka oświaty polskiej na Litwie i litewskiej w Polsce uregulowana została w Traktacie, którego art. 14 przyznaje prawo „do uczenia się języka swojej mniejszości narodowej i pobierania nauki w tym języku”. Ponadto art. 15 Traktatu stanowi, iż jego strony „zapewnią odpowiednie możliwości nauczania języka mniejszości narodowej i pobierania nauki w tym języku w przedszkolach, szkołach podstawowych i średnich”. Sprawy szkolnictwa mniejszości narodowych uregulowane są także w Konwencji ramowej stanowiącej w art. 13 ust. 3: „Strony zobowiązują się popierać równy dostęp osób należących do mniejszości narodowych do oświaty na wszystkich poziomach” oraz w art. 14 ust. 1: „Strony zobowiązują się uznać prawo każdej osoby należącej do mniejszości narodowej do nauki jego/jej języka mniejszości” i w ust. 2: „W rejonach zamieszkałych tradycyjnie lub przez znaczącą liczbę osób

⁵⁰ Kancelaria Sejmu, *Biuletyn Nr 1553/VI kad. z posiedzenia w dniu 20 listopada 2008 r. Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży (Nr 84) oraz Komisji Łączności z Polakami za Granicą (Nr 25)*, s. 4 i 7.

⁵¹ Przykładem „dziwnego” przedstawiania wydarzeń historycznych jest plan bitwy pod Grunwaldem eksponowany na zamku w Trokach. Otóż, w legendzie tego planu zaznaczone są wojska krzyżackie, litewskie i sojusznicze (sic!).

⁵² D. Górecki, *Stanowisko Polsko-Litewskiej Grupy Parlamentarnej w sprawie podręczników historii*, „Kurier Wileński”, 17 V 2007, s. 6.

należących do mniejszości narodowych, o ile jest na to wystarczające zapotrzebowanie, Strony będą starać się zapewnić, na tyle, na ile to możliwe, w ramach swoich systemów oświatowych osobom należącym do tych mniejszości odpowiednie możliwości uczenia się języka mniejszości lub nauki w tym języku”.

Niestety w oświacie polskiej na Litwie można zaobserwować wiele niepokojących zjawisk. W 2005 r. litewski minister oświaty podpisał *Strategię rozwoju oświaty polskiej na Litwie*. Dokument ten nie był konsultowany z polskimi organizacjami społecznymi i jest przejawem tendencji litewskich władz oświatowych do uszczuplania stanu posiadania polskiego szkolnictwa poprzez zmiany statusu egzaminu z języka polskiego na maturze, ograniczanie wydawania podręczników w języku polskim, a zwłaszcza poprzez pogarszanie warunków finansowania polskiego szkolnictwa. Przy okazji warto zaznaczyć, że kilka lat temu analogiczny dokument przyjęty został przez stronę polską przy pełnej akceptacji litewskich organizacji społecznych.

Litewskie Ministerstwo Oświaty i Nauki prowadzi politykę zmierzającą do ograniczenia szkolnictwa polskiego, zniechęcenia ludności polskiej do wysyłania swych dzieci do polskich szkół (obecnie ich połowa uczęszcza do szkół litewskich). Warto przypomnieć, że w marcu 1992 r., mimo podpisanej w lutym 1992 r. trzyletniej polsko-litewskiej umowy resortowej o współpracy w dziedzinie szkolnictwa wyższego i oświaty, litewskie Ministerstwo Oświaty nakazało wycofanie ze szkół polskich podręczników wydanych w Polsce i zastąpienie ich podręcznikami wydawanymi na Litwie po 1990 r. Równocześnie na podstawie ustnych decyzji kierownictwa resortu oświaty wycofano także masowo z bibliotek szkolnych polską literaturę naukową i popularno-naukową. W 1994 r. Ministerstwo to podjęło próbę zaprzestania drukowania podręczników w języku ojczystym z przedmiotów podstawowych. Opór społeczny doprowadził do wycofania się z tego projektu. Od 1998 r. dla klas 10–12 nie wznowiono polskojęzycznych wersji litewskich podręczników. Ministerstwo Oświaty przygotowywanie podręczników powierzyło wydawnictwom. Natomiast szkoły składają na nie zamówienia i płacą środkami pochodzącymi z funduszy „koszyka” ucznia. Problem polega jednak na tym, że podręcznik w języku mniejszości narodowej z powodu małego nakładu i kosztów tłumaczenia jest znacznie droższy od podręcznika litewskiego. Natomiast szkoła mniejszości narodowej posiada jedynie o 20% więcej finansów niż szkoła litewska. Na szczęście sytuację nieco ratuje „Macierz Szkolna”, która inicjuje tłumaczenia i wydaje podręczniki, korzystając w tym celu ze środków pochodzących od państwa polskiego.

W roku 1998 skreślono egzamin z języka polskiego z listy egzaminów obowiązkowych na maturze. Przejawem pomniejszania roli języka ojczystego w szkole polskiej była także decyzja podjęta w roku następnym o skreśleniu języka polskiego z listy egzaminów obowiązkowych w X klasie (tzw. mała matura). Zatem język ojczysty grupy mniejszościowej znalazł się w grupie egzaminów „do wyboru”. W praktyce więc uczeń polski zamierzający kontynuować naukę w litewskiej szkole wyższej, jeśli chce zdawać egzamin z języka ojczystego, musi go potraktować jako egzamin dodatkowy, piąty (do czterech obowiązkowych), gdyż w naborze na wyższe uczelnie oceny z maturalnego egzaminu z języka polskiego nie są brane pod uwagę. Warto jednak odnotować, że w większości szkół polskich do egzaminu podchodzą wszyscy uczniowie, co traktowane jest zarówno jako obowiązek szkolny i patriotyczny, jak i oczywistość nie wymagająca wyjaśnień.

Krokiem zmierzającym do tego, aby obywatele wysyłali swe dzieci do szkół litewskich, a nie polskich lub rosyjskich, jest ujednolicenie z rokiem 2013 egzaminu z języka litewskiego. Problem polega jednak na tym, że w szkołach litewskich na przedmiot ten przeznaczają się dwa razy więcej godzin niż w szkołach mniejszości narodowych. Ponadto mniejszości narodowe w życiu codziennym znacznie mniej posługują się językiem państwowym niż ludność litewska. Ujednolicenie egzaminu państwowego z języka litewskiego spowoduje, że uczniowie ze szkół mniejszości narodowych wypadną gorzej od swych litewskich kolegów. Rozumiejąc problemy tych uczniów, Minister Oświaty i Nauki wydał 20 lutego 2013 r. rozporządzenie wprowadzające pewne ulgi na egzaminie maturalnym z języka litewskiego dla uczniów szkół mniejszości narodowych (praca krótsza o 100 słów, dopuszczalna większa liczba błędów, korzystanie ze słownika)⁵³. Niestety, 18 czerwca 2013 r. Naczelny Sąd Administracyjny wydał orzeczenie, stwierdzające, że ulgi te są sprzeczne z zasadą równości obywateli ustanowioną w art. 29 Konstytucji RL. Decyzja Sądu jest ostateczna i weszła w życie 1 września 2013 r., co oznacza, że wyniki przeprowadzonej w tym roku matury pozostają bez zmian⁵⁴.

Niebagatelne znaczenie ma fakt, że ocena z egzaminu z języka litewskiego w dużej mierze przesądza o tym, czy maturzysta dostanie się na studia bezpłatne. Może to budzić uzasadnione wątpliwości zwłaszcza na kierunkach nauk ścisłych, takich jak np. matematyka,

⁵³ R. Klonowski, *Polacy wywalczyli ulgi na egzaminie z języka litewskiego*, „Kurier Wileński”, 21 II 2013, s. 1.

⁵⁴ J. Lisiewicz, *Wyrok zapadł. Co dalej?*, „Nasza Gazeta. Tygodnik Związku Polaków na Litwie”, 20–26 VI 2013, nr 25(1062), s. 3.

fizyka, chemia itd. Ponadto ustawa oświatowa stanowi, że od 1 września 2011 r. w szkołach mniejszości narodowych lekcje geografii Litwy, historii oraz wiedzy o świecie w części dotyczącej Litwy odbywają się w języku litewskim. W tym języku też prowadzony jest w całości przedmiot „podstawy wychowania patriotycznego”. Negatywną konsekwencją tej decyzji jest to, że uczniom polskim, wypowiadającym się na tematy polityczne i problemów społecznych może brakować znajomości odpowiedniej terminologii w języku ojczystym.

Utrzymywanie szkół na Litwie należy do samorządów. Jednak w dwóch rejonach (solecznickim i wileńskim) budowane są szkoły litewskie prowadzone przez powiaty, finansowane przez rząd, w sytuacji dostatecznego zagwarantowania w tych rejonach potrzeb oświaty. Szkoły te są nowoczesne, doskonale wyposażone, usytuowane czasem w bezpośrednim sąsiedztwie szkoły polskiej, w miejscowościach o znikomej liczbie dzieci litewskich (np. w Czużekampiach mieszka 416 Polaków, 6 Litwinów, spośród nich niektórzy to nauczyciele pracujący w szkole litewskiej; pozostali mieszkańcy to Białorusini i Rosjanie w liczbie 26)⁵⁵. Intencja budowy tych szkół jest czytelna – ma zniechęcić rodziców do wysyłania dzieci do szkół podległych samorządom. Odbywa się to metodami „komercyjnymi” (np. bezpłatne wyżywienie, bezzwrotne zapomogi finansowe dla rodziców itp.), a częstokroć także zastraszania polskich środowisk trudnościami w uzyskaniu dostępu polskich absolwentów do szkół wyższych.

Podkreślenia wymaga gorsza sytuacja finansowa szkół polskich w porównaniu ze szkołami litewskimi. Tak zwany koszyczek ucznia dla szkół polskich jest większy o 20% w porównaniu ze szkołami litewskimi, podczas gdy koszty utrzymania szkoły polskiej są o 40% wyższe. Spowodowane to jest dwukrotnie wyższymi cenami podręczników tłumaczonych z języka litewskiego na język polski, większymi wydatkami na pomoce naukowe oraz kosztami doskonalenia kwalifikacji nauczycieli.

W dniu 12 marca 2008 r. rząd litewski podjął uchwałę (nr 257) podwyższającą liczbę uczniów w klasach we wszystkich szkołach na Litwie, pozbawiając jednocześnie samorządy prawa utrzymywania klas z mniejszą liczbą uczniów, gdy zachodzi taka konieczność. Konsekwencją tej uchwały jest likwidacja wielu klas w rejonie wileńskim. Zagrożonych

⁵⁵ Wypowiedź Głównego Doradcy Prezesa Rady Ministrów w Gabinetie Politycznym Prezesa Rady Ministrów w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów Michała Dworczaka, *Zapis stenograficzny* (511) z 33. posiedzenia Komisji Spraw Emigracji i Łączności z Polakami za Granicą Senatu RP w dniu 12 grudnia 2006 r., <http://www.senat.gov.pl/k6/kom/ksep/2006/033sep.htm> [13.05.2013].

jest także wiele niewielkich szkół wiejskich. Oznacza to także zwalnianie nauczycieli i wydłużenie czasu dojazdu uczniów do nowych szkół. Trzeba jednak zauważyć, że samorządy chronią wiele szkół polskojęzycznych wszystkich szczebli w taki sposób, że nie wykazują rzeczywistej niezgodności limitów dolnych liczby uczniów z postanowieniami uchwały nr 257 albo wręcz ostentacyjnie ją ignorują. Tym sposobem samorządy biorą na siebie ryzyko nierealizowania uchwały rządu i jego konsekwencje, np. procesy sądowe wytaczane im przez administrację rządową. Praktyka taka na dłuższą metę nie będzie jednak mogła być stosowana. Niestety, większość polskojęzycznych szkół średnich nie będzie mogła dotrzymać warunku akredytacyjnego. Natomiast wobec szkół rządowych w rejonach wileńskim i solecznickim ogólne wymogi dotyczące liczebności klas nie mają zastosowania⁵⁶. Pozostaje to w wyraźnej sprzeczności z konstytucyjną zasadą niedyskryminacji (art. 29 Konstytucji RL).

Analiza kondycji polskiego szkolnictwa na Litwie pozwala dojść do następujących wniosków⁵⁷:

1. Istniejąca sieć szkół zasadniczo zaspokaja edukacyjne potrzeby polskiej mniejszości.

2. Stan badanej infrastruktury szkolnej określić można jako zadowalający. W części placówek występują jednakże braki infrastrukturalne oraz zróżnicowane potrzeby remontowe.

3. Brakuje sieci bibliotek szkolnych. Istniejące są niedostatecznie zaopatrzone.

4. Niewystarczający jest dostęp placówek szkolnych do polskiej prasy.

5. Zdecydowana większość szkół korzysta z pomocy dydaktycznej. Jedynie nielicznym placówkom nie udało się nawiązać kontaktów partnerskich z organizacjami i instytucjami mogącymi dopomóc w uzyskaniu takiego wsparcia.

6. Większość szkół posiada sprzęt komputerowy oraz stały dostęp do Internetu.

7. Zajęcia pozalekcyjne są prowadzone w 90% placówek szkolnych, uczestniczy w nich większość podopiecznych. Znaczny odsetek uczniów bierze udział w Olimpiadzie Języka Polskiego i Literatury oraz lokalnych i regionalnych konkursach znajomości języka polskiego (np. Mistrz Ortografii).

8. Szkoły biorą aktywny udział w życiu lokalnych społeczności.

⁵⁶ E. Kuzborska, *Sytuacja prawna...*, s. 224.

⁵⁷ Kancelaria Senatu. Biuro Polonijne, *Charakterystyka oświaty...*, s. 75 i 76.

9. Wszystkie placówki szkolne z polskim językiem nauczania są zaangażowane w programy dokształcania i podnoszenia kwalifikacji nauczycieli, realizowane zarówno na Litwie, jak i w Polsce.

10. Większość szkół nie bierze udziału w europejskich programach edukacyjnych, nieliczne placówki korzystają ze środków unijnych.

11. Największe zagrożenie dla polskiego szkolnictwa średniego mniejszość polska postrzega w programie reformy systemu szkolnictwa, realizowanym przez Ministerstwo Oświaty i Nauki. Celem reformy jest reorganizacja systemu szkolnictwa średniego, podstawowego oraz stopniowa likwidacja szkół-przedszkoli, już obecnie istniejących w systemie szkolnictwa polskojęzycznego w stanie szczątkowym. W szkolnictwo polskie na Litwie uderzą także zapowiadane przez władze litewskie zmiany dotyczące rozbicia systemu 12-letniej nauki w jednej szkole na podzielone 3 lub 4 oddzielnie finansowane placówki. Polskie szkoły lokalne (najczęściej wiejskie) stracą wtedy zarówno uczniów, jak i nauczycieli. Zgodnie z ustawą oświatową, jeżeli w miejscowości zamieszkałej przez mniejszość narodową istnieją szkoły z różnymi językami nauczania i występuje niedostatek uczniów – należy utrzymać szkołę z państwowym językiem nauczania.

12. Wdrażana reforma stwarza realne niebezpieczeństwo przerwania procesu odnawiania narodowych elit polskich na Litwie.

13. Stawiane szkołom wysokie wymagania akredytacyjne, przy których samorządowy koszyk pokrywa finanse szkoły, dla wielu polskich szkół są niemożliwe do zrealizowania. Ogromna większość średnich szkół polskojęzycznych nie jest w stanie wypełnić warunków akredytacyjnych dla uzyskania statusu gimnazjum, przede wszystkim obowiązkowego wymogu stworzenia dwóch, a niekiedy trzech klas równoległych. Inne wymagania akredytacyjne to posiadanie przez szkołę pełnowymiarowego boiska sportowego, sali gimnastycznej (z szatniami i prysznicami), sanitariatów na poziomie określonym przez resort, a także budżetu zapewniającego działalność edukacyjną, administracyjną oraz potrzeby remontowe. Spełniając wymagania reformy, spośród istniejących na Wileńszczyźnie 44 szkół średnich pozostałoby zaledwie 16 gimnazjów. Resort nie dopuszcza żadnej możliwości różnicowania wymogów akredytacyjnych, wynikających np. z umiejscowienia szkół czy sytuacji demograficznej.

14. Polskie organizacje mniejszościowe dotychczas nie stworzyły skutecznego planu obrony szkolnictwa polskojęzycznego. Rzeczywista degradacja polskiego szkolnictwa odbywa się od lat, np. w latach 2005–2010 odnotowano likwidację 25 placówek szkolnych.

Istnienie i funkcjonowanie polskiego szkolnictwa na Litwie byłoby bardzo utrudnione, gdyby nie pomoc państwa polskiego. Ta pomoc

określana jest w wymiarze finansowym (remonty i inwestycje infrastrukturalne), organizacyjnym i materiałowym – jako olbrzymia i permanentna. Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” jest polską instytucją kojarzoną bezpośrednio z działaniami inwestycyjnymi prowadzonymi z ramienia państwa polskiego. Pomoc dydaktyczna dla szkół pochodzi w przeważającej mierze od państwa polskiego, reprezentowanego przez Senat RP, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Ambasadę RP, Konsulat Generalny RP oraz w mniejszym zakresie Fundację „Pomoc Polakom na Wschodzie”.

Inaczej przedstawia się problematyka szkolnictwa litewskiego w Polsce. W 1959 r. istniało u nas pięć szkół z litewskim językiem nauczania oraz liceum ogólnokształcące. Język litewski jako przedmiot wprowadzony był w 14 szkołach⁵⁸. Czterdzieści lat później, bo w 1999 r., mniejszość litewska w Polsce posiadała 18 placówek szkolnych, 809 uczniów i 30 nauczycieli⁵⁹. Szkoły z nauczaniem języka litewskiego zlokalizowane są w powiatach sejneńskim i suwalskim. W roku szkolnym 2010/2011 w szkołach prowadzących nauczanie w języku litewskim w 15 placówkach uczyło się 588 uczniów, a ponadto 74 uczniów korzystało z nauki języka litewskiego w szkołach z polskim językiem nauczania i w ramach międzyszkolnych zespołów nauczania. Również w dwu przedszkolach organizowana jest nauka języka litewskiego jako języka mniejszości lub zajęcia są prowadzone w tym języku. Z tego typu zajęć korzysta 104 wychowanków⁶⁰.

Podstawę prawną dla funkcjonowania w Polsce szkolnictwa mniejszości narodowych stanowi ustawa z 7 września 1991 r. *O systemie oświaty*⁶¹. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym nauka języka lub w języku mniejszości narodowej może odbywać się na wszystkich poziomach nauczania (w przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach)⁶². Organizuje ją dyrektor placówki na wniosek rodziców, a w przypadku starszej młodzieży – samych uczniów. Przy tworzeniu klasy, w której będzie prowadzona nauka języka ojczystego, wystarczy

⁵⁸ A. Sław, *Litwini w Polsce*, „Nowe Drogi” 1959, nr 1, s. 163.

⁵⁹ S. Pawlak, *Ochrona...*, s. 141.

⁶⁰ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji..., *Szczegółowa notatka...*, s. 9.

⁶¹ Dz.U. t.j. 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.

⁶² Dz.U. 2007, nr 214, poz. 1579.

7 uczniów w szkołach podstawowych i gimnazjach oraz 14 uczniów w liceach.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 16 grudnia 2010 r. W sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2011⁶³ jednostki samorządu terytorialnego otrzymują subwencję na zadania oświatowe, zwiększoną o 20% i 150% dla uczniów i szkół dla mniejszości narodowych. Subwencja zwiększona o 150% dotyczy szkół podstawowych, w których liczba uczniów korzystających z zajęć dla mniejszości narodowej nie przekracza 84 oraz gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, gdzie liczba ta nie przekracza 42 uczniów. Zwiększenie najpierw do 50% (od 2002 r.), a następnie do 100% (od 2005 r.) i 150% (od 2006 r.) dodatkowej subwencji dla małych szkół stanowi realizację postulatów mniejszości litewskiej.

Ze względu na wiejski charakter osadnictwa litewskiego w Polsce istnienie małych szkół jest bardzo ważne z punktu widzenia tej mniejszości. Niezależnie od tego wobec postulatów zgłaszanych przez organizacje litewskiej mniejszości i władze gminy Puńsk Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji zaproponowały wprowadzenie dodatkowej wagi w wysokości 80% dla szkół prowadzących nauczanie w języku mniejszości narodowej i w dwu językach – języku mniejszości i języku polskim. A więc na uczniów nią objętych z tytułu nauczania w języku mniejszości, przypadałaby dodatkowa subwencja w wysokości 100% (w przypadku dużych szkół) lub 230% (w przypadku szkół małych). Zmiana ta ma być wprowadzona do budżetu państwa na 2013 r.⁶⁴

W dniu 16 stycznia 2002 r. Minister Edukacji Narodowej oraz Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji podpisali *Strategię rozwoju oświaty mniejszości litewskiej w Polsce* i przekazali ją premierowi. Pomimo nacisków ze strony niektórych władz samorządowych, aby zlikwidować część szkół z nauką języka litewskiego, do roku 2005, a więc do uruchomienia Zespołu Szkół Litewskich „Žiburys” („Kaganek”) w Sejnach administracja rządowa skutecznie blokowała te pomysły. Natomiast od roku 2005 dzieci ze szkół w mieście i gminie Sejny przechodziły do szkoły „Žiburys”.

Konsekwencją koncentracji oświaty litewskiej w Sejnach było zmniejszenie liczby uczniów uczących się języka litewskiego jako

⁶³ Dz.U. 2010, nr 249, poz. 1659.

⁶⁴ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji..., *Szczegółowa notatka...*, s. 6. Dokładnie reguluje to rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 20 XII 2012 r. w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2013, Dz.U. 2012, poz. 1541.

ojczystego w gminie i mieście Sejny. W tym samym czasie w gminie Puńsk liczba szkół z litewskim językiem nauczania pozostała na zbliżonym poziomie. Jedyną zmianą była likwidacja w 2005 r. szkoły w Wojtokiemiach. Spowodowane to było tym, że w roku szkolnym 2004/2005 uczyło się w niej zaledwie 6 uczniów! Wszyscy oni znaleźli się w szkole z litewskim językiem nauczania w Puńsku.

Otwarty w 2005 r. w Sejnach Zespół Szkół Litewskich „Žiburys” („Kaganek”) wzniesiony został ze środków budżetowych Republiki Litewskiej. Obejmuje on przedszkole, szkołę podstawową i gimnazjum mające status szkół niepublicznych na prawach szkoły publicznej, a ich organem prowadzącym jest Fundacja im. Biskupa Antanasa Baranaskasa (Antoniego Baranowskiego) „Dom Litewski”. Szkoła ta otrzymuje środki w wysokości odpowiadającej finansowaniu szkoły publicznej z uwzględnieniem współczynnika zwiększającego subwencję o 150% w przeliczeniu na każdego ucznia.

W Polsce zarówno programy, jak i podręczniki do nauki języków mniejszości narodowych oraz historii i geografii kraju pochodzenia mniejszości opracowywane są przez nauczycieli ze środowisk poszczególnych mniejszości. Minister edukacji narodowej jedynie przygotowuje podstawę programową, według której opracowywane są programy i podręczniki szkolne, natomiast sporządzenie zestawu programów szkolnych jest zadaniem szkoły. Ministerstwo Edukacji Narodowej stymuluje aktywność środowiska szkolnego w zakresie przygotowania programów i podręczników szkolnych, finansując ich opracowanie i publikowanie⁶⁵. Podręczniki dla mniejszości narodowych finansowane są z budżetu państwa i przekazywane uczniom nieodpłatnie. Wszystkie więc koszty związane z przygotowaniem, opracowaniem, wydaniem i dystrybucją podręczników przeznaczonych dla uczniów z mniejszości narodowych finansuje Ministerstwo Edukacji Narodowej. W odniesieniu do mniejszości litewskiej partnerem Ministerstwa w tym zakresie jest wydawnictwo Aušra z Puńska. Ze względu na niskie nakłady tych podręczników koszty związane z procesem wydawniczym są wysokie. Od 2010 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej proponuje wydawcom możliwość dopuszczenia do użytku szkolnego podręczników opracowanych w formie elektronicznej. Początkowo wzbudzało to obawy organizacji litewskich w Polsce. Ministerstwo poinformowało jednak Wspólnotę Litwinów w Polsce, że forma elektroniczna będzie przeniesieniem klasycznej

⁶⁵ *Uwagi do Drugiej Opinii Dotyczącej Polski Komitetu Doradczego do spraw Konwencji Ramowej o ochronie mniejszości narodowych*, Warszawa wrzesień 2009, pkt 24, www.mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/raporty-dla-sekretarza [13.07.2013].

książki do postaci cyfrowej i proces ten nie będzie przekreślać możliwości równoległego finansowania podręczników w wersji papierowej⁶⁶. W 2010 r. wydawnictwo Aušra zgodziło się na publikację w wersji elektronicznej podręcznika *Historia Litwy dla szkoły podstawowej z elementami historii regionalnej* na portalu edukacyjnym „Scholaris”, stworzonym przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Przykładem stanowiska władz polskich wobec szkolnictwa mniejszości narodowych może być fakt niewyrażenia zgody na propozycję likwidacji szkół litewskojęzycznych zgłaszane przez organy samorządowe narodowości... litewskiej. W październiku 2009 r. wójt gminy Puńsk (Litwin) bowiem informował o zamiarze likwidacji szkoły litewskojęzycznej w Widugierach ze względu na zbyt wysokie koszty utrzymania. Ministerstwo przypomniało mu jednak, że likwidacja szkoły wymaga – zgodnie ze *Strategią rozwoju oświaty mniejszości litewskiej w Polsce* – wcześniejszych konsultacji z mieszkańcami, organizacjami litewskimi i stroną rządową, do których zresztą nie doszło.

W 2010 r. wójt gminy Puńsk poinformował publicznie o zamiarze likwidacji w 2011 r. szkoły polskojęzycznej w Smolanach i dwóch szkół litewskich w Widugierach i Przystawańcach. Rada Gminy 24 lutego 2011 r. podjęła uchwałę o likwidacji jedynie szkoły z polskim językiem nauczania. Natomiast likwidację szkół litewskojęzycznych wstrzymano ze względu na zapowiedź „wprowadzenia dodatkowej wagi w ramach subwencji, przeznaczonej dla szkół prowadzących nauczanie w języku mniejszości (warunek ten *de facto* spełniają w Polsce tylko szkoły litewskie)”⁶⁷. Ponadto w 2012 r. gmina otrzymała od Republiki Litewskiej środki na utrzymanie tych placówek.

Ważną gwarancją niezakłóconego rozwoju mniejszości narodowych jest możliwość zwartego zamieszkiwania na określonych terenach. Znaczenie tego zagadnienia dostrzegli autorzy Traktatu, którego art. 15 stanowi, że „Strony zobowiązują się, że powstrzymają się od jakichkolwiek działań mogących doprowadzić do asymilacji członków mniejszości narodowej wbrew ich woli oraz zgodnie ze standardami międzynarodowymi powstrzymają się od działań, które prowadziłyby do zmian narodowościowych na obszarach zamieszkałych przez mniejszości narodowe”. Natomiast art. 16 Konwencji ramowej brzmi: „Strony powstrzymają się od czynności, które powodują zmiany składu narodowościowego na obszarach zamieszkanym przez mniejszości narodowe”.

Niestety, wbrew postanowieniom Traktatu władze litewskie konsekwentnie prowadzą działalność, której celem jest doprowadzenie do zmian struktury narodowościowej Wileńszczyzny i jej lituanizacji.

⁶⁶ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji..., *Szczegółowa notatka...*, s. 8.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 10–11.

Następstwem odzyskania przez Litwę niepodległości było przeprowadzenie szeregu reform, także gospodarczych. Jedną z nich jest, zapoczątkowana w 1991 r., repriwatyzacja ziemi. Jednak sposób jej przeprowadzania jest dla naszych rodaków wysoce krzywdzący i niestety nie wolny od wielu nadużyć. Ustawa repriwatyzacyjna pozwala byłym właścicielom niekoniecznie odzyskiwać ziemię, która była przed wojną ich własnością. Mogą oni bowiem złożyć wniosek o nadanie im ziemi w dowolnym miejscu w kraju. Dzięki temu można ziemię położoną na prowincji „przenosić” w rejon położony blisko stolicy, gdzie cena ziemi jest wielokrotnie wyższa.

W okresie, gdy rozpoczęto repriwatyzację ziemi, obydwie samorządy: wileński i solecznicki zostały rozwiązane, a zarząd na tych terenach został oddany na dwa lata w ręce komisarzy. W okresie zarządu komisarycznego, pomimo protestów polskich organizacji, ziemię przyznano wielu osadnikom, często prominentnym, spoza rejonów.

W ten sposób, mimo iż ustawa przewiduje pierwszeństwo do zwrotu ziemi właścicielom miejscowym, Polacy muszą zadowolić się jej resztkami, a niewykluczone jest, że ziemi dla nich zabraknie. Zwłaszcza zastanawiająca jest opieszałość władz w zwracaniu ziemi na terenach zamieszkałych przez Polaków, mimo iż premier G. Kirkilas zapowiedział zakończenie procesu zwrotu ziemi do końca 2007 r.⁶⁸ O ile w całym państwie akcja zwrotu ziemi dobiega już końca (są nawet rejonry gdzie zwrócono 100% ziemi), o tyle na Wileńszczyźnie wskaźnik ten nie jest tak wysoki. Na terenach wiejskich na dzień 1 stycznia 2009 r. wynosił on w rejonach: wileńskim 76,5% (tu było zdecydowanie najwięcej „przeniesień”), solecznickim 94,7%, trockim 92%, święciańskim 97,7%. Znaczniejsze opóźnienie zwrotu ziemi prawowitym właścicielom występuje w miastach. Wskaźnik zwrotu ziemi przedstawia się tam następująco: Wilno – zaledwie 14,94% (najgorszy wynik w państwie), Grzegorzewo (włączone do Wilna w 2001 r.) – 15,71%, Niemenczyn – 30,72%, Soleczniki – 65,38%, Ejszyszki – 85,48%, Troki – 34,51%, Święcany – 92,19%. Rozbicie danych na tereny wiejskie i miasta wiąże się z odmiennym uregulowaniem zasad repriwatyzacji⁶⁹. Sytuację dodatkowo komplikuje plan zagospodarowania przestrzennego oraz rozszerzenie granic stolicy.

W dniu 1 lutego 2012 r. weszła w życie ustawa *O zmianie art. 10, 16 i 21 ustawy o przywróceniu praw własności obywateli do zachowania*

⁶⁸ Kancelaria Sejmu, *Biuletyn Nr 1553/VI kad...*, s. 25.

⁶⁹ Dane z MSZ Departamentu Konsularnego i Polonii. Wydziału Polonii (na podstawie informacji z Departamentu Regulacji Rolnych Powiatu Wileńskiego (Vilniaus apskritis)).

*nieruchomości*⁷⁰. Ustawa przewiduje możliwość przyznawania rekompensaty finansowej za niezwróconą ziemię. Niestety rekompensata jest znacznie niższa od ceny rynkowej, np. za 1 hektar ziemi w Wilnie można otrzymać około 10 tys. litów, podczas gdy według cen rynkowych w stolicy tyle kosztuje 1 ar ziemi⁷¹.

Sposób, w jaki przeprowadzany jest zwrot ziemi, wskazuje wyraźnie na motywację polityczną – chodzi o rozproszenie zwartych skupisk Polaków. Ma też wydźwięk ekonomiczny – pozbawia bowiem Polaków najdroższej, podstołecznej ziemi⁷². Działalność taka prowadzi do zmian w strukturze narodowościowej Wileńszczyzny (np. w gminie suderwskiej odsetek ludności polskiej spadł w ostatnich latach aż o około 20%), co jest ewidentnie sprzeczne z postanowieniami Traktatu i Konwencji ramowej.

W Polsce do tej pory nie doczekano się ustawy repriwatyzacyjnej, natomiast problem zmiany struktury narodowościowej na obszarach zamieszkałych przez mniejszość litewską nie istnieje. Warto jednak przypomnieć, że na przełomie roku 1998 i 1999 doszło nawet do pogorszenia stosunków polsko-litewskich ze względu na umieszczenie w Puńsku polskiej strażnicy granicznej. Litwini podnosili, że obecność kilkunastu żołnierzy może doprowadzić do zmian narodowościowych na tym obszarze. Obawiano się możliwości małżeństw młodych żołnierzy z litewskimi dziewczętami. Ostatecznie więc strażnica w Puńsku została zlikwidowana (dziś i tak by nie istniała wobec wstąpienia obu państw do Unii Europejskiej). Jednocześnie trzeba zauważyć, że strona polska nie podnosiła analogicznych zastrzeżeń wobec utworzenia na Wileńszczyźnie co najmniej pięciu strażnic litewskich⁷³.

Zgodnie z brzmieniem art. 14 Traktatu mniejszości narodowe „mają prawo uczestnictwa w życiu publicznym bezpośrednio lub za pośrednictwem swobodnie wybranych przedstawicieli na szczeblu władz państwowych i lokalnych oraz dopuszczenie do służby publicznej na równi z innymi obywatelami”. Podobnie stanowi art. 4 ust. 2 Konwencji Ramowej: „Strony zobowiązują się do przyjęcia, tam gdzie to konieczne, odpowiednich środków w celu popierania, we wszystkich sferach życia ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego pełnej

⁷⁰ „Valstybės žinios” 2011, nr 143–6706.

⁷¹ E. Kuzborska, *Sytuacja prawna...*, s. 244.

⁷² J. Wołkonowski, *Współczesna sytuacja polskiej mniejszości na Litwie: płaszczyzny konfliktu i współpracy z instytucjami państwa litewskiego i społeczeństwem obywatelskim*, [w:] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne Polaków na Wschodzie*, Siedlce 2008, s. 58–59; D. Górecki, *W sprawie sytuacji...*, s. 6.

⁷³ A. Chajewski, *Traktat polsko-litewski a mniejszość polska na Litwie*, [www.polskiekresy.info>Wiadomości>Projekty kresowe](http://www.polskiekresy.info/Wiadomości/Projekty_kresowe) [01.03.2010].

i rzeczywistej równości pomiędzy osobami należącymi do mniejszości narodowej a osobami należącymi do większości. W tym względzie wzmą pod uwagę specyficzne warunki osób należących do mniejszości narodowych”.

Wprawdzie przepisy te są realizowane, to jednak sposób ich realizacji może budzić pewne zastrzeżenia. Dzieje się tak dlatego, ponieważ od 1996 r. ordynacja wyborcza wymaga przekroczenia przez partię 5% progu zaporowego⁷⁴. Wprawdzie cieszy stały wzrost uzyskiwanych głosów przez Akcję Wyborczą Polaków na Litwie (wybory: 1996 r. – około 2%; 2000 r. – 28 641 głosów, tj. 1,95%; 2004 r. – 45 302 głosy, tj. 3,79%; 2008 r. – 59 224 głosy, tj. 4,79% w skali kraju), to jednak obowiązująca bariera była skutecznym sposobem zapobiegającym liczniejszej reprezentacji w Sejmie miejscowych Polaków. AWPL zdobywała bowiem mandaty w okręgach jednomandatowych. Liczba posłów AWPL przedstawia się następująco: 1996 r. – 1; 2000 r. – 2; 2004 r. – 2; 2008 r. – 3 mandaty. Gdyby na Litwie klauzula zaporowa nie dotyczyła mniejszości narodowych, AWPL w wyborach z 2008 r. zdobyłaby nie 3, lecz 7 mandatów.

Dopiero przeprowadzone 14 października 2012 r. wybory do Sejmu okazały się wielkim sukcesem mniejszości polskiej. Akcja Wyborcza Polaków na Litwie po raz pierwszy przekroczyła 5% klauzulę zaporową, uzyskując 5,83% ważnie oddanych głosów, co dało jej 8 mandatów w Sejmie liczącym 141 posłów. W następstwie wyborów parlamentarnych przeprowadzonych w 2012 r. AWPL weszła w skład koalicji w rządzie Algirdasa Butkevičiusa. Po raz pierwszy Polak Jarosław Niewierowicz został ministrem energetyki (w latach 2006–2008 był wiceministrem spraw zagranicznych). Oprócz tego Polacy obejmują stanowiska wiceministrów w resortach: oświaty i nauki, kultury, rolnictwa, transportu i energetyki. W Sejmie przewodniczącym Komitetu Praw Człowieka został Leonard Talmont, a Michał Mackiewicz wiceprzewodniczącym Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony. Również po raz pierwszy Polak Jarosław Narkiewicz został wybrany na wiceprzewodniczącego Sejmu⁷⁵.

Sukces wyborczy AWPL w 2012 r. jest tym większy, że okręgi wyborcze są konstruowane w taki sposób, że Polacy zawsze stanowią w nich mniejszość (z jednym wyjątkiem) i bez uwzględniania podziału administracyjnego kraju. Rejony wileński i solecznicki podzielono

⁷⁴ Natomiast 11 V 2011 r. litewski Sąd Konstytucyjny uznał, że istnienie progu zaporowego w wyborach samorządowych (4% dla partii i 6% dla koalicji) jest sprzeczne z konstytucyjną zasadą równości wyborów. E. Kuzborska, *Sytuacja prawna...*, s. 236.

⁷⁵ *Polacy współpracują Litwą*, www.rp.pl/arttykul/961046.htm [14.12.2012].

na pięć części, z których trzy dołączono do sąsiednich rejonów zamieszkanym w większości przez Litwinów. Ponadto niektóre dzielnice Wilna dołączono do okręgu wileńsko-trockiego. W przypadku podziału kraju na okręgi wyborcze, zgodne ze standardami europejskimi, Polacy stanowiliby większość w czterech okręgach⁷⁶.

Kampanie wyborcze na Litwie niestety dość często nabierają brutalnego i jawnie antypolskiego charakteru, czego przykładem mogły być wybory prezydenckie i do Parlamentu Europejskiego w 2009 r. Popularna stacja telewizyjna LNK od kwietnia do maja 2009 r. w stałym programie satyrycznym *Dviračio Show* (*Rowerowe Show*), transmitowanym w godzinach najlepszej oglądalności cztery razy w tygodniu, ośmieszala Waldemara Tomaszewskiego, kandydującego z ramienia AWPL. Jego postać przedstawiana jako Andrzej Psiakrewski, ubrana była w ułańską czapkę i przykrótki, niemodny krawat wygłaszała hasła: „Litwin cham, Polak pan”, „Wilno nasze” itp. Natomiast w czasie kampanii do europarlamentu zarzucano AWPL rzekome unikanie języka litewskiego w materiałach agitacyjnych. Oburzano się, że Polak może zająć jedno z 12 miejsc przeznaczonych dla Litwinów⁷⁷. Ostatecznie Waldemar Tomaszewski wszedł do Parlamentu Europejskiego (AWPL – 7,85% ważnych głosów, co dało jej 1 mandat), a w wyborach prezydenckich zdobył 4,7% (65 255) ważnie oddanych głosów, zajmując czwarte miejsce w skali kraju (w Wilnie zajął drugie miejsce).

Przedstawiciele polskiej mniejszości zasiadają w wielu władzach samorządowych różnych szczebli. W okresie wyborów do samorządu terytorialnego w 2007 r., znany z antypolskiego nastawienia, polityk Vytautas Landsbergis apelował do Litwinów, aby na czas wyborów meldowali się na terenach zamieszkanym w sposób zwarty przez Polaków, w celu zwiększenia tam w organach samorządowych litewskiego stanu posiadania. Apel Landsbergisa przyniósł jednak skutek odwrotny – Litwini go nie posłuchali, natomiast społeczeństwo polskie się zmobilizowało i o ile dawniej frekwencja wyborcza w „polskich” okręgach była niższa od średniej krajowej, o tyle dzięki tej akcji przewyższyła ją. Ostatecznie liczba zdobytych przez Polaków mandatów radnych uległa powiększeniu⁷⁸. Również wybory samorządowe w 2011 r. zakończyły się sukcesem – „Blok Waldemara Tomaszewskiego”, czyli koalicja AWPL i Sojuszu Rosyjskiego, zdobył 61 mandatów w radach samorządowych, co stanowi 4% wszystkich mandatów na Litwie⁷⁹.

⁷⁶ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport o sytuacji Polonii...*, s. 151.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 146.

⁷⁸ Na tych wyborach byłem obserwatorem z ramienia Unii Europejskiej.

⁷⁹ E. Kuzborska, *Sytuacja prawna...*, s. 240.

Inaczej ten problem przedstawia się w Polsce. U nas 5% klauzula zaporowa nie ma zastosowania w stosunku do list wyborczych zgłaszanych przez mniejszości narodowe. Przyznanie bowiem przywilejów wyborczych mniejszościom narodowym ułatwia im zdobycie reprezentacji parlamentarnej, której bez nich najprawdopodobniej by nie uzyskały⁸⁰. Nie zwalnia to jednak z konieczności osiągnięcia takiego wyniku wyborczego w okręgu, który pozwoliłby na uzyskanie mandatu. Liczebność mniejszości litewskiej jest do tego niewystarczająca. Warto jednak zauważyć, że przedstawiciele mniejszości litewskiej od 1990 r. zasiadają we władzach samorządowych. W wyborach 2010 r. uzyskali w Radzie Powiatu w Sejnach 3 mandaty (na 15 miejsc), w Radzie Gminy Puńsk – 14 (na 15 miejsc). Ponadto Litwini zasiadają w radach miasta (1) i gminy (4) Sejny.

Przejawem ograniczania praw politycznych Polaków na Litwie była próba zakwestionowania przez niektóre środowiska polityczne i instytucje państwowe mandatów przez dwóch posłów z AWPL, ponieważ są posiadaczami Karty Polaka, a to pozwala poddać w wątpliwość ich lojalność wobec państwa litewskiego⁸¹. Przeciwnego zdania jest jednak litewskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, według którego Karta Polaka nie jest zobowiązaniem wobec państwa polskiego⁸². Również możliwość ubiegania się o Kartę Polaka przez posła z AWPL (której nie posiada) zdecydował o tym, że Sejm nie zatwierdził go na stanowisko wiceprzewodniczącego sejmowego Komitetu Oświaty, Nauki i Kultury, mimo iż z takim wnioskiem wystąpił Komitet⁸³.

Niewątpliwie dla każdej mniejszości narodowej ogromne znaczenie ma możliwość kultywowania swej kultury i tradycji. Prawo to powinno łączyć się z możliwością posiadania własnych mediów. Znalazło to potwierdzenie w ustaleniach Traktatu, według którego Polacy zamieszkali na Litwie i Litwini w Polsce mają prawo „do swobodnego wyrażania, zachowania i rozwijania swej tożsamości narodowej, kulturowej, językowej i religijnej bez jakiejkolwiek dyskryminacji i przy zachowaniu pełnej równości wobec prawa” (art. 13 ust. 2); „posiadania wła-

⁸⁰ P. Uziębło, *Zasada równości wyborów parlamentarnych w państwach europejskich i południowoamerykańskich*, Warszawa 2013, s. 330.

⁸¹ R. Mickiewicz, *Karta Polaka na celowniku Głównej Komisji Wyborczej*, „Kurier Wileński”, 17 XI 2008 r.; W. Janczyz, *Sejm Litwy wątpi w lojalność właścicieli Karty Polaka?*, *ibidem*, 12 XII 2008 r.; *Nie można im zaufać*, www.kresy24.pl [15.11.2008].

⁸² *Materiał informacyjny na posiedzenie sejmowej Komisji Łączności z Polakami za Granicą ws. Sytuacji posłów AWPL – posiadaczy Karty Polaka* – pismo MSZ Departamentu Konsularnego i Polonii z 26 XI 2008 r.

⁸³ *Polacy dyskryminowani na Litwie*, www.kresy24.pl [28.11.2008].

snych środków masowego przekazu” (art. 14); dostępu „do publicznych środków masowego przekazu” (art. 15). Natomiast analogiczne regulacje w Konwencji ramowej przedstawiają się następująco: art. 15 ust. 1: „Strony zobowiązują się wspierać tworzenie warunków koniecznych do utrzymywania i rozwijania przez osoby należące do mniejszości narodowych ich kultury, jak również zachowania zasadniczych elementów ich tożsamości, to jest ich religii, języka, tradycji i dziedzictwa kulturowego”; ust. 2: „Bez uszczerbku dla środków podejmowanych stosownie do ich generalnej polityki integracyjnej, Strony powstrzymają się od działań lub praktyk mających na celu asymilację osób należących do mniejszości narodowych wbrew ich woli i będą chronić te osoby przed jakimkolwiek działaniem mającym na celu taką asymilację”.

W czasach sowieckich Litwa była jedyną republiką, w której ukazywała się polska gazeta („Czerwony Sztandar”). Po odzyskaniu przez Litwę niepodległości mniejszość polska bardziej zaznaczyła swą obecność w mediach, głównie w prasie i radiu, przy bardzo ograniczonym dostępie do telewizji publicznej⁸⁴. Polska w umowach bilateralnych z Litwą zadbała o interesy mniejszości polskiej w litewskim radiu i telewizji, aczkolwiek były one dość lakoniczne i nie stanowiły należytego zabezpieczenia dla respektowania szeregu deklarowanych praw⁸⁵.

W niepodległej Litwie obok „Kuriera Wileńskiego” (noszącego do 1990 r. tytuł „Czerwony Sztandar”) pojawiło się szereg nowych tytułów prasowych, np.: „Gazeta Wileńska”, „Znad Wilii”, „Nasza Gazeta”, „Album Wileński”, „Ojczyzna”, „Spotkania”, „Przyjaźń”, „Nasz Czas”, „Tygodnik Wileńszczyzny”, „Magazyn Wileński”, „Wiadomości Brukowe”, „Słowo Wileńskie”. Oczywiście, nie wszystkie z tych tytułów przetrwały do dzisiaj. Ponadto w 1992 r. Polacy na Litwie utworzyli pierwszą prywatną (całodobową) rozgłośnię radiową Radio „Znad Wilii”. W Litewskim Radiu (Lietuvos Radijas) emitowana jest codziennie półgodzinna audycja kulturalno-oświatowa *Sandra*, zamiennie w językach: litewskim, polskim, rosyjskim, białoruskim i ukraińskim. Oprócz tego nadawane są codziennie półgodzinne wiadomości w językach polskim i rosyjskim. W telewizji państwowej zaś emitowany jest w języku polskim kilkunastominutowy program *Na skrzyżowaniu kultur. Album Wileński* (wtorek godz. 15.00). W telewizji w 2010 r. średnio na dobę emitowano 0,04 godz. programów w języku polskim (3,85 godz. w języku rosyjskim), a w odniesieniu do programów radiowych 19,16 godz.

⁸⁴ K. Sidorkiewicz, *Polacy w mediach w odrodzonym państwie litewskim*, [w:] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne...*, s. 184.

⁸⁵ I. Borucińska, *Polityka Polski i Litwy wobec mass mediów mniejszości polskiej po 1989 r.*, [w:] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne...*, s. 160.

w języku polskim (20,80 godz. w języku rosyjskim)⁸⁶. Mając na uwadze, że Polacy są najliczniejszą mniejszością narodową na Litwie, nie trudno zauważyć, że rażące dysproporcje w emisji telewizyjnych i radiowych programów w językach polskim i rosyjskim wskazują na łamanie konstytucyjnej zasady równości.

Borykające się z trudnościami finansowymi polskie media na Litwie korzystały z pomocy zarówno finansowej, jak i merytorycznej udzielanej przez stronę polską m.in. za pośrednictwem Senatu RP (sprawującego opiekę nad Polonią i Polakami za granicą), Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” i Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie”.

Polityka władz litewskich wobec środków przekazu polskiej mniejszości narodowej kształtowała się różnie, aczkolwiek dość często zmieniano dni i godziny emisji programu telewizyjnego w języku polskim, skracano czas nadawania, zmieniano częstotliwość fal radiowych audycji⁸⁷. Natomiast utrzymano łatwy dostęp do Telewizji Polonia.

Głównym dysponentem środków finansowych na kultywowanie kultury i tożsamości mniejszości narodowych był Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa przy rządzie litewskim. Niestety, sposób rozdysponowywania środków pomiędzy wychodźstwo a mniejszości narodowe był niesprawiedliwy dla mniejszości. Na przykład największa na Litwie mniejszość polska otrzymywała rocznie dofinansowanie na różne projekty w wysokości nie przekraczającej 40 tys. litów, przy budżecie Departamentu od 6 do 8 mln litów. Na rok 2007 przy ogólnym budżecie w wysokości około 20 mln litów na wszystkie projekty mniejszości narodowych występujących na Litwie zaplanowano zaledwie 375 tys. litów (około 1 mln litów zaplanowano na utrzymanie budynków trzech centrów mniejszości narodowych – w Kownie, Wilnie i Wisagini)⁸⁸. Wysokość tej kwoty jest niewspółmiernie mała zarówno w stosunku do całości budżetu, jak i realnych potrzeb mniejszości narodowych.

Niestety, w 2009 r. Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa usytuowany przy rządzie RL został zlikwidowany. Jego zadania częściowo przejęło Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Kultury⁸⁹. Decyzja ta przyczyniła się do pogorszenia sytuacji mniejszości narodowych.

Porównując możliwości kultywowania swej kultury i tradycji przez mniejszość polską na Litwie i mniejszość litewską w Polsce, pamiętać

⁸⁶ E. Kuzborska, *Sytuacja prawna...*, s. 233.

⁸⁷ I. Borucińska, *Polityka Polski...*, s. 171.

⁸⁸ Raport Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” dotyczący sytuacji Polaków na Litwie, 2009.

⁸⁹ E. Kuzborska, *Sytuacja prawna...*, s. 159.

należy o ogromnej wręcz różnicy między liczebnością obu mniejszości, jak również rozległością obszarów, na których obie te mniejszości występują. Na działalność kulturalną i wydawniczą mniejszości litewskiej z budżetu państwa przekazywane są znaczne środki np.: 2002 r. – 422 tys. zł, 2003 r. – 434 tys. zł, 2004 r. – 470 tys. zł, 2005 r. – 472,6 tys. zł, a w 2012 r. – 787 686 zł. Ze środków tych finansowane są np.: festiwal teatrów dziecięcych w Sejnach, jarmark folklorystyczny, festiwal mniejszości narodowych, zlot Litwinów. W dniu 22 maja 2004 r. otwarto w Puńsku „Dom Kultury Litewskiej”. Budowa tego ośrodka była wspólnym polsko-litewskim przedsięwzięciem, w którym w latach 1990–2003 dotacja rządu polskiego wyniosła 2 mln 609 tys. zł, rządu litewskiego zaś 2 535 638 zł⁹⁰.

Dzięki dotacjom z budżetu państwa Litwini w Polsce mogą wydawać dwutygodnik „Aušra”, miesięcznik dla dzieci „Aušrele” i kwartalnik „Šaltinis”. Ponadto ukazuje się kwartalnik „Suvalkietis”. Na wydawanie 36 tytułów czasopism mniejszości narodowych, w tym pisma litewskie, w 2010 r. przewidziano kwotę 3 714 520 zł⁹¹. Niepowodzeniem natomiast zakończyła się próba wydawania pisma „Lituanica”, które miało być polskojęzycznym czasopismem mniejszości litewskiej. Inicjatywa zamarła w 1993 r. po wydaniu jego drugiego numeru⁹².

Poza prasą mniejszość litewska posiada też niezbędny dostęp do innych mediów publicznych. Jest to zgodne z ustawą *O radiofonii i telewizji* z 29 grudnia 1992 r., według której do zadań publicznej radiofonii i telewizji m.in. należy „uwzględnianie potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, w tym emitowanie programów informacyjnych w językach mniejszości narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym (art. 21 ust 1a, pkt 8a)”⁹³. Z tego względu w rozgłośni Polskiego Radia w Białymstoku nadawane są w języku litewskim trzy razy w tygodniu (niedziela, wtorek, czwartek) dwudziestominutowe audycje (*Litewski Magazyn Radiowy*). Również Regionalny Ośrodek Telewizji w Białymstoku trzy razy w miesiącu emituje program w języku litewskim *Panorama Litewska*, poświęcony społeczności litewskiej w Polsce. W ostatnim czasie odbiór tego programu był przejściowo utrudniony. Spowodowane to było postępującym procesem cyfryzacji Telewizji Polskiej. Jednak od 1 czerw-

⁹⁰ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji..., *Szczegółowa notatka...*, s. 2 i 3; Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych. MSWiA, *Notatka na temat mniejszości litewskiej w Polsce*, Warszawa, 2 I 2006, s. 2 i 3.

⁹¹ G. Janusz, *Ochrona praw...*, s. 672.

⁹² D. Szamel, *Litwini...*, s. 215.

⁹³ Dz.U. 2011 t.j., nr 43, poz. 226 z późn. zm.

ca 2012 r. mieszkańcy gmin zamieszkaných przez Litwinów odzyskali dostęp do białostockiego ośrodka Telewizji Polskiej S.A., a wśród nich – *Panoramy Litewskiej*.

Również istotne znaczenie dla zachowania tożsamości mniejszości narodowej ma zagwarantowane w Traktacie zobowiązanie stron „do zachowania i objęcia ochroną prawną oraz utrzymania zgodnego z prawem międzynarodowym i zwyczajami narodowymi i religijnymi, wojskowych i cywilnych cmentarzy, grobów, miejsc pochówku wraz z pomnikami oraz innych miejsc i obiektów pamięci” (art. 23 ust. 1).

Przepis ten jest na ogół przez stronę litewską przestrzegany. Można jednak i tu wskazać na przykłady jego łamania. W miejscowości Orany (Varena) przy kościele p.w. św. Michała Archaniola znajdował się pomnik – czterometrowa kolumna zwieńczona figurą orła, z napisem; „Bohaterom Ziemi Wileńskiej, poległym w obronie Ojczyzny – obywatel”. Obok znajdowało się 19 grobów żołnierzy polskich. W 1995 r. groby zostały przeniesione na stary cmentarz, z wyjątkiem polskiego żołnierza Litwina o nazwisku Žukauskas, którego pochowano oddzielnie (jego syn mieszka w Warszawie). Inicjatorem przeniesienia był ówczesny proboszcz. Zgodnie z ustaleniami z Ambasadą RP kolumna również miała być przeniesiona. Jednak wbrew porozumieniu w sierpniu 2005 r. kolumnę rozebrano z inicjatywy nowego proboszcza. Spotkało się to z protestami sekretarza Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Ambasady RP i Konsulatu Generalnego RP. Zrozumienie dla strony polskiej wykazywał ówczesny przewodniczący litewskiego Sejmu Česlavas Juršenas. Domagano się odtworzenia pomnika, przeniesienia go na cmentarz i re-spektowania mówiących o tym ustaleń z 1995 r. Niestety takich działań nie podjęto. Świadczy to o lekceważeniu międzynarodowych standardów oraz o prowadzeniu polityki faktów dokonanych⁹⁴.

Również przejawem łamania postanowień Traktatu było zacieranie polskich śladów na cmentarzu Bernardyńskim w Wilnie poprzez ponowne „zasiedlanie” krypt zmarłymi Litwinami w odnowionym kolumbarium, co miało miejsce wiosną 2005 r. Szczęśliwie interwencja Ambasady RP przerwała ten ubolewania godny proceder.

Narastające szowinistyczne hasła antypolskie zaowocowały profanacjami grobu serca marszałka Józefa Piłsudskiego i jego matki na cmentarzu Rossa w Wilnie. W dniu 24 listopada 2012 r. pięciu członków „radikalnej organizacji” zawiesiło przy grobie plakat w języku litewskim, skierowany do przewodniczącego Akcji Wyborczej Polaków na Litwie:

⁹⁴ Szerzej: A. Bobryk, *Stosunek społeczeństwa litewskiego do polskich pomników i miejsc pamięci narodowej. Przypadek Oran*, [w:] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne...*, s. 65–76.

„Tomaszewski, jeżeli nie przestaniesz szkodzić, to spoczniesz tutaj”. Natomiast na płycie grobu ustawili pudło kartonowe z napisami: „TNT”. „Uwaga bomba”, „Wołajcie policję”, „Polacy umrą”. Policja zatrzymała pięciu podejrzanych, spośród których najmłodszy ma 19 lat, a najstarszy 27. Policja ujawniła, że zatrzymano „rzeczy i dokumenty” ważne dla śledztwa. Policja ustala, czy zatrzymani są także sprawcami czerwcowego aktu wandalizmu. W czerwcu bowiem na marmurowej płycie grobu nieznanego sprawcy namalowali pomarańczową farbą słupy Gedymina. Ambasador RP Janusz Skolimowski uzyskał ze strony władz Wilna obietnicę założenia monitoringu na Rosnie. Obiecano uczynić to do marca 2013 r.⁹⁵

Jeżeli chodzi o upamiętnianie miejsc pamięci dotyczących mniejszości litewskiej w Polsce, to na ogół odbywa się to bezkonfliktowo. W Pszczelniku w województwie lubuskim znajduje się pomnik lotników litewskich Steponasa Dariusa i Stasysa Gierenasa, którzy po przelecieńiu przez Atlantyk zginęli tam w katastrofie lotniczej w 1933 r. W rocznicę tej tragedii co roku w lipcu organizowany jest w Pszczelniku zlot Litwinów z różnych części kraju⁹⁶.

Można jednak wskazać też na problemy (które udało się jednak rozwiązać), związane z budową pomnika żołnierzy litewskich w Berżnikach. Na tamtejszym cmentarzu parafialnym w 2002 r. odbudowano kwaterę żołnierzy polskich poległych w bitwie niemeńskiej (1920). Na tym cmentarzu z inicjatywy mniejszości litewskiej, bez konsultacji z miejscowymi władzami, po 1990 r. urządzono 7 symbolicznych grobów żołnierzy litewskich. Nie ma jednak żadnych dokumentów potwierdzających fakt ich pochówku w tym miejscu (według społeczności lokalnej są oni pochowani w zupełnie innym miejscu cmentarza lub wręcz poza jego obrębem). Po odbudowie kwatery żołnierzy polskich Litwini wystąpili z projektem urządzenia kwatery litewskiej z pięciometrowym pomnikiem, co nie zyskało akceptacji ani Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, ani Urzędu Gminy w Sejnach i Parafii Rzymsko-Katolickiej. Litwini przedstawili więc nowy projekt, który zyskał akceptację zainteresowanych stron, a Wojewoda Podlaski 8 sierpnia 2005 r. wyraził zgodę na jego realizację. Wkrótce jednak prace zostały przerwane, ponieważ proboszcz zauważył, że realizowany projekt znacznie różni się od zatwierdzonego. Wobec takiej sytuacji Litwini zgodzili się na realizację projektu zatwierdzonego. Prace jednak zostały ponownie przerwane, co spowodowane było

⁹⁵ www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/734093 [18.06.2013]; wiadomości.gazeta.pl/wiadomości/1.11.4881,12918274 [18.06.2013]. Niestety do chwili oddania książki do druku (lipiec 2013) Litwini nie wywiązali się ze złożonej obietnicy, mimo iż strona polska zobowiązała się pokryć koszty aparatury i jej montażu.

⁹⁶ D. Szamel, *Litwini...*, s. 217.

tym, że stowarzyszenie „Rodzina Ponarska” w kwaterze sąsiadującej odsłoniła trzymetrowy obelisk upamiętniający Polaków pomordowanych w Ponarach (koło Wilna). Obelisk jest uzupełnieniem metalowego krzyża (z 2004 r.) z napisem: „Ponary 1941–1944”. Po rozmowach delegacji litewskiej z przedstawicielami Wojewody Podlaskiego i proboszczem prace zostały wznowione i pomyślnie zakończone. W 2011 r. sytuację zmąciło postawienie przez proboszcza tablicy z napisem: „Upamiętniamy miejsce spoczynku Żołnierzy litewskich, którzy wkroczyli u boku Armii Czerwonej w 1920 roku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Proboszcz”⁹⁷.

Innym bolesnym przykładem traktowania przez państwo litewskie zamieszkałych tam Polaków jako niepełnoprawnych obywateli był brak możliwości ubiegania się przez nich o podwójne obywatelstwo. Konstytucja RL w art. 29 stanowi, że „Niedozwolone jest ograniczanie praw człowieka lub ustanawianie przywilejów ze względu na płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, położenie społeczne, wiarę, przekonania albo poglądy”. Natomiast art. 13 ust. 3 Traktatu gwarantuje, że z racji przynależności do mniejszości narodowej nie mogą wynikać dla takiej osoby „żadne negatywne następstwa”.

Litewska ustawa z 2002 r. *O obywatelstwie* w art. 18 zezwalała na posiadanie podwójnego obywatelstwa wyłącznie osobom narodowości litewskiej. Zatem ustawa ta pozostawała w jaskrawej sprzeczności nie tylko z Traktatem, lecz także z Konstytucją RL. Ustawę tę za dyskryminującą prawa mniejszości narodowych uznał Komitet Doradczy Rady Europy. Również Komitet Ministrów Rady Europy dostrzegł ten fakt w rezolucji na temat implementacji przez Litwę Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych. Ustawa *O obywatelstwie* została również krytycznie oceniona przez Komitet do spraw Dyskryminacji Rasowej. W odpowiedzi na opinię Rady Europy rząd litewski zobowiązał się 23 września 2003 r. do opracowania w najbliższej przyszłości poprawek do ustawy *O obywatelstwie* przez sejmowy Komitet Obrony Praw Człowieka w sposób uwzględniający uwagi Komitetu Doradczego. Poprawek takich jednak nie dokonano⁹⁸. O złej woli władz litewskich świadczy fakt, że gdy w 2005 r. Polska Partia Ludowa zgłosiła projekt ustawy uchylającej tę sprzeczność Komisja Petycji Sejmu RL odrzuciła wniosek, uznając, że ustawa nie wymaga zmian. Mimo to ustawa ta później była nowelizowana, ale nie w omawianym zakresie.

W dniu 13 listopada 2006 r. Sąd Konstytucyjny orzekł, że zgodnie z ustawą zasadniczą przypadki posiadania podwójnego obywatelstwa

⁹⁷ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji..., *Szczegółowa notatka...*, s. 9 i 10.

⁹⁸ T. Białek, *Międzynarodowe standardy...*, s. 218 i 219.

powinny stanowić rzadki wyjątek i ustawę O obywatelstwie uznać w tym zakresie za sprzeczną z Konstytucją RL.

Porównanie sytuacji prawnej i rzeczywistej polskiej mniejszości na Litwie i litewskiej mniejszości w Polsce wskazuje na wyraźne dysproporcje – tabela 1.

Tabela 1. Sytuacja prawna i rzeczywista polskiej mniejszości na Litwie i litewskiej mniejszości w Polsce

Problem	Polska	Litwa
Ustawowa ochrona mniejszości narodowych	Tak	Nie
Język mniejszości narodowych jako lokalny język urzędowy	Tak*	Nie
Pisownia nazwisk w oryginalnej pisowni mniejszości narodowych	Tak	Nie
Dwujęzyczne napisy z nazwami miejscowości i ulic	Tak	Nie**
Używanie języka mniejszości narodowej w życiu publicznym	Nie ma problemów	Są problemy***
Przedszkola i szkoły mają status placówek mniejszości narodowych	Tak	Nie
Finansowanie dla szkół mniejszości narodowych (w %)	150	120
Obowiązkowy egzamin maturalny z języka ojczystego i wliczanie oceny z niego do średniej na świadectwie dojrzałości	Tak	Nie
Dotowanie przez państwo podstawowych mediów mniejszości narodowych	Tak	Nie
Próg wyborczy obowiązuje partie mniejszości narodowych	Nie	Tak
Problemy ze zwrotem skolektywizowanej ziemi na rzecz mniejszości narodowej****	Nie ma problemów	Są problemy

* Dotyczy gmin, w których mniejszość narodowa stanowi minimum 20% populacji.

** Zakaz używania dwujęzycznych napisów z nazwami ulic (w tym umieszczanych na posesjach prywatnych). Nakładanie kar grzywny.

*** Zakaz używania dwujęzycznych napisów informacyjnych, np. tablic z trasami autobusowymi lub szyldów w języku polskim. Nakładanie kar grzywny.

**** W Polsce problem zasadniczo nie dotyczy mniejszości litewskiej. Na Litwie problem dotyczy mniejszości polskiej, a w dodatku obowiązuje przepis prawny, pozwalający na przenoszenie ziemi. Przenosiny ziemi pozwalają na przeniesienie aktu własności z ziemi będącej faktyczną spuścizną przodków zainteresowanej osoby na ziemię w dowolnej części kraju. Zapis ten doprowadził do masowego osadnictwa i przejmowania przez litewskich przybyszy ziemi w okolicach Wilna, należnej przedstawicielom mniejszości polskiej. Doprowadziło to do zmian narodowościowych na terenach zwarcie zamieszkiwanych przez mniejszość polską, jej rozproszenia i do znacznego wzbogacenia się litewskich osadników kosztem ludności polskiej.

Źródło: *Porównanie sytuacji Polaków na Litwie i Litwinów w Polsce*, kurierwileński.lt/porównanie_sytuacji_polakow_na_litwie_i_litwinow_w_polsce [15.06.2013].

Z tabeli 1 wynika olbrzymia asymetria z korzyścią dla mniejszości litewskiej w Polsce. Obowiązujące w Polsce regulacje prawne dotyczące mniejszości narodowych oraz polityka władz państwowych i samorządowych gwarantują Litwinom dobre warunki do zachowania ich kultury, tożsamości narodowej i rozwoju gospodarczego. Natomiast sytuacja Polaków na Litwie nie należy do łatwych. Wprawdzie wiążące państwo litewskie normy prawa międzynarodowego i wspólnotowego, jak również ustawodawstwo państwowe formalnie zapewniają – chociaż wobec braku ustawy o mniejszościach narodowych nie w pełnym stopniu – żywotne interesy ludności polskiej, to jednak w praktyce często nie są one respektowane. W drodze faktów dokonanych władze litewskie dążą do lituanizacji mniejszości narodowych, zwłaszcza poprzez odpowiednią politykę oświatową, pisownię nazwisk, ograniczanie używania języka mniejszości oraz reprivatyzację ziemi w sposób prowadzący do trwałych zmian w strukturach narodowościowych Wileńszczyzny. Domaganie się przez Polaków na Litwie tych samych praw, z których korzysta mniejszość litewska w Polsce, jest traktowane na Litwie jako działalność antypaństwowa albo daleko posunięty radykalizm lub populizm. Utrzymanie przez dłuższy czas tej linii polityki może doprowadzić do pełnej asymilacji polskich środowisk na Litwie. Należy mieć nadzieję, że wejście Akcji Wyborczej Polaków na Litwie w skład koalicji rządowej przyczyni się do poprawy sytuacji Polaków w tym kraju.

Bibliografia

- Alma i Valdas, *Nasz los – Litwa*, Toruń 2008.
- Banaszak B. i inni, *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2003.
- Białek T., *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*, Warszawa 2008.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005.
- Bobryk A., *Stosunek społeczeństwa litewskiego do polskich pomników i miejsc pamięci narodowej. Przypadek Oran*, [w:] Bobryk A. (red.), *Życie społeczne Polaków na Wschodzie*, Siedlce 2008.
- Borucińska I., *Polityka Polski i Litwy wobec mass mediów mniejszości polskiej po 1989 r.*, [w:] Bobryk A. (red.), *Życie społeczne Polaków na Wschodzie*, Siedlce 2008.
- Chajewski A., *Traktat polsko-litewski a mniejszość polska na Litwie*, www.polskiekre-sy>Wiadomości>Projektykresowe.
- Daranowski P., *Prawa mniejszości w powszechnym prawie międzynarodowym*, [w:] D. Górecki (red.), *Sytuacja ludności polskiej na Wschodzie w świetle obowiązującego prawa i praktyki*, Toruń 2009.
- Dąbrowski M. (red.), *Dziesięciolecie Polski odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918–1928*, Kraków–Warszawa 1928.

- Dworczak M., *Polacy w krajach bałtyckich* (mps), 2007.
- Górecki D., *Kształtowanie się państwowości polskiej na Wileńszczyźnie po pierwszej wojnie światowej*, „Teki Historyczne. Cahiers d'Historire – Historical Papers” 1999, t. XXII, Londyn.
- Górecki D., *Stanowisko polsko-litewskiej Grupy Parlamentarnej w sprawie podręczników historii*, „Kurier Wileński”, 17 V 2007.
- Górecki D., *W sprawie sytuacji Polaków na Litwie*, „Kurier Wileński”, 9 VIII 2006
- Grzeszczak A., *Problemy Orlenu na Litwie. Co można w Możejkach?*, www.polityka.pl/rynek/1504022.1.
- Janczyc W., *Sejm Litwy wątpi w lojalność właścicieli Karty Polaka?*, „Kurier Wileński”, 12 XII 2008.
- Janusz G., Bajda P., *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Warszawa 2000.
- Janusz G., *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011.
- Kancelaria Sejmu, *Biuletyn Nr 1553 / VI kad. z posiedzenia w dniu 20 listopada 2008 r. Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży (Nr 84) oraz Komisji Łączności z Polakami za Granicą (Nr 25)*.
- Kancelaria Senatu. Biuro Polonijne, *Charakterystyka oświaty polskojęzycznej na terenie Republiki Litewskiej. Prezentacja wyników badań przeprowadzonych przez Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 2010.
- Kancelaria Senatu. Biuro Polonijne, *Polacy na Litwie*, sierpień 2006.
- Klonowski R., *Polacy wywalczyli ulgi na egzaminie z języka litewskiego*, „Kurier Wileński”, 21 II 2013.
- Kręcis W., *Z problematyki gwarancji nadrzędności konstytucji Republiki Litewskiej*, „Prawo i Polityka” 2009, nr 1.
- Kuzborska E., *Prawa językowe mniejszości narodowych na Litwie*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 7(797).
- Kuzborska E., *Sytuacja prawna mniejszości narodowych na Litwie w kontekście międzynarodowych i ponadnarodowych standardów i ich ochrony*, Warszawa 2012.
- Lisiewicz J., *Wyrok zapadł. Co dalej?*, „Nasza Gazeta. Tygodnik Związku Polaków na Litwie”, 20–26 VI 2013.
- Mickiewicz R., *Karta Polaka na celowniku Głównej Komisji Wyborczej*, „Kurier Wileński”, 17 XI 2008.
- Mikołajczyk B., *Mniejszości w prawie międzynarodowym*, Katowice 1996.
- Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, *Szczegółowa notatka na temat mniejszości litewskiej w Polsce oraz problemów sygnalizowanych przez organizacje tej mniejszości*, Warszawa, 12 IX 2012.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Konsularny i Polonii, *Materiał informacyjny na posiedzenie sejmowej Komisji Łączności z Polakami za Granicą w s. Sytuacji posłów AWPL – posiadaczy Karty Polaka*, pismo z 26 XI 2008.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2009.
- Nie można im zaufać*, www.kresy24pl.
- Orlen nie sprzedaje rafinerii w Możejkach*, 25 IV 2012 r., plock.gazeta.pl/plock/1,35710,11612427.
- Pawlak S., *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*, Warszawa 2001.
- Piasecka B. (red.), *Litwa. Zarys władzy w kraju*, Vilnius 2007.

- Pismo z 31 lipca 2006 r. Sekretarza Stanu w MSZ Pawła Kowala do Marszałka Senatu RP stanowiące odpowiedź na oświadczenie senatora Dariusza Góreckiego skierowane do Ministra Spraw Zagranicznych.
- Polacy dyskryminowani na Litwie*, www.kresy24.pl.
- Polacy współrządzą Litwą*, www.rp.pl/arttykul/961046.html.
- Raport Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”*, dotyczący sytuacji Polaków na Litwie, 2009.
- Sidorkiewicz K., *Polacy w mediach w odrodzonym państwie litewskim*, [w:] Bobryk A. (red.), *Życie społeczne Polaków na Wschodzie*, Siedlce 2008.
- Skrobicz J., *Polak – Litwin dwa bratanki. Rozmowa z Giedyminasem Kirkilasem premierem Litwy*, „Świat Elit” 2008, nr (71)06.
- Sław A., *Litwini w Polsce*, „Nowe Drogi” 1951, nr 1.
- Słowo wstępne Ambasadora Republiki Litewskiej Egidijusa Meilūnasa do pierwszego numeru czasopisma „Prawo i Polityka”*, „Prawo i Polityka”, Lublin 2009, nr 1.
- Sozański J., *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, Warszawa 2002.
- Szamel D., *Litwini w Polsce*, [w:] B. Berdyczowska (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 roku*, Warszawa 1998.
- Szmyt J., *Konstytucyjna ochrona mniejszości narodowych w świetle zobowiązań międzynarodowych Polski*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, t. III, Gdańsk 1998.
- Tarasiewicz S., *Nazwy ulic nie tylko po litewsku*, „Kurier Wileński”, 2 II 2009.
- Uwagi do Drugiej Opinii Dotyczącej Polski Komitetu Doradczego do spraw Konwencji Ramowej o ochronie mniejszości narodowych*, Warszawa, wrzesień 2009, www.mniejszości.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/raporty-dla-sekretarza, II opinia dotycząca Polski Komitetu Doradczego.
- Uziębło P., *Zasada równości parlamentarnych w państwach europejskich i południowo-amerykańskich*, Warszawa 2013.
- Wielhorski W., *Byt ludności polskiej w państwie litewskim. W świetle dochodzeń jej praw przed Ligą Narodów*, Wilno 1925.
- Witkowska-Chrzczonecz K., *Sytuacja mniejszości narodowych w systemie Rady Europy i prawa Unii Europejskiej*, [w:] D. Górecki (red.), *Sytuacja ludności polskiej na Wschodzie w świetle obowiązującego prawa i praktyki*, Toruń 2009.
- Wołkonowski J., *Współczesna sytuacja polskiej mniejszości na Litwie: płaszczyzny konfliktu i współpracy z instytucjami państwa litewskiego i społeczeństwem obywatelskim* [w:] Bobryk A. (red.), *Życie społeczne Polaków na Wschodzie*, Siedlce 2008.
- Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych, MSWiA, *Notatka na temat mniejszości litewskiej w Polsce*, Warszawa 2 I 2006 r.
- Wypowiedź Głównego Doradcy Prezesa Rady Ministrów w Gabinetnie Politycznym Prezesa Rady Ministrów w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów Michała Dworczaka, *Zapis stenograficzny (511) z 33. Posiedzenia Komisji Spraw Emigracji i Łączności z Polakami za Granicą Senatu RP w dniu 12 grudnia 2006 r.*, <http://www.senat.gov.pl/k6/kom/ksep/2006/033sep.htm>.
- Wypowiedź Sekretarza Stanu w MSZ Jana Borkowskiego, *zapis stenograficzny (370) z 18. Posiedzenia Komisji Spraw Emigracji i Łączności z Polakami za Granicą Senatu RP*, ww2.senat.pl/k7/kom/ksep/2008/18sep.htm.